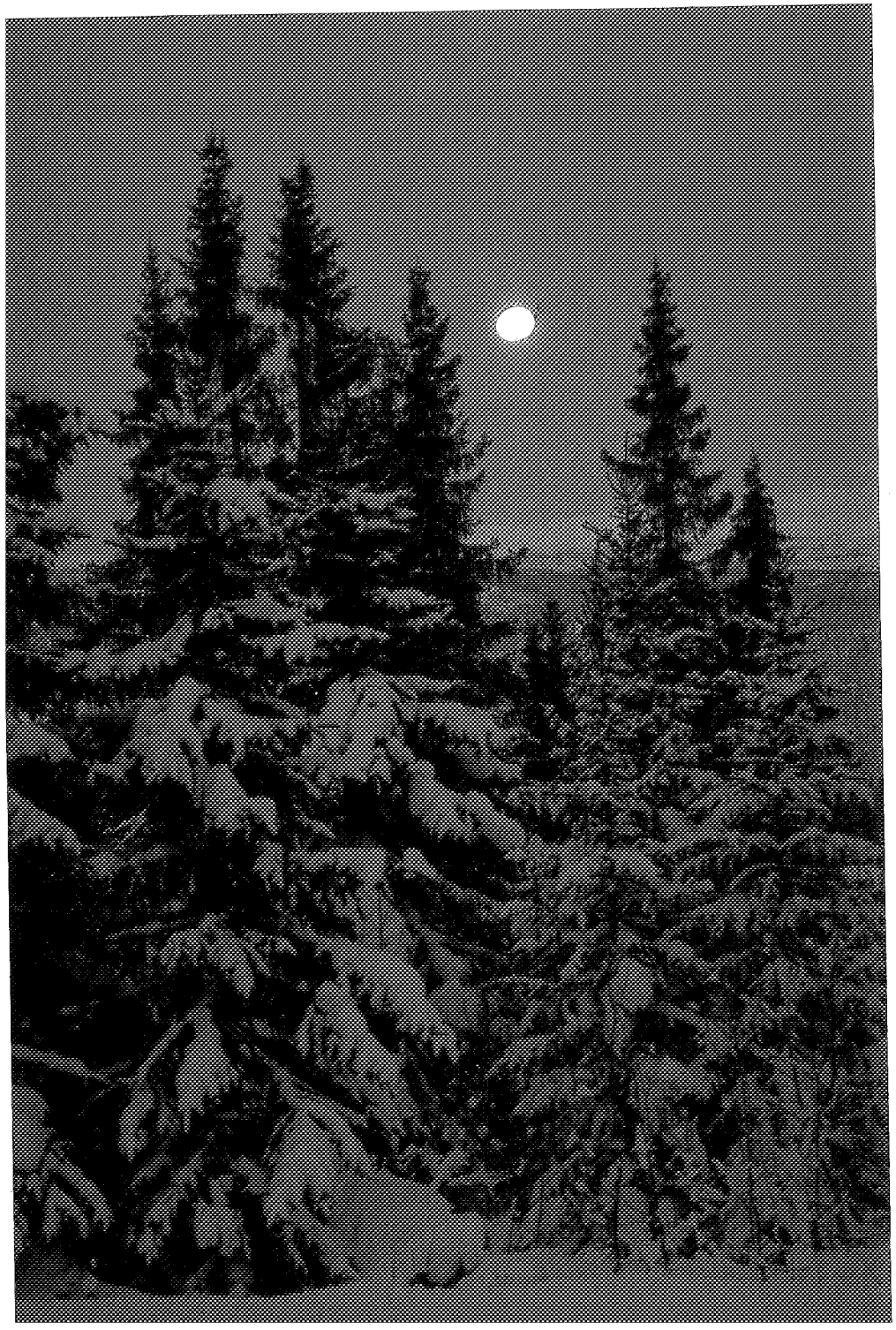

Trondhjems Turistforening 100 år

Av KARL H. BROX

Så sent som for 100 år siden var friluftsliv til fjells ennå noe nytt her i landet. I Jotunheimen og på Hardangervidda var fotvandringer rett nok kommet i gang etter at Den Norske Turistforening var stiftet i Oslo i 1868, men nord for Dovre lå fjellområdene stort sett folketomme og var terra incognita for folk flest.

Her, som andre steder, var fjellet naturligvis fra gammelt av utnyttet av bygdefolket rundt om i forbindelse med jakt og fiske, seterdrift og slått, og både over Dovrefjell og gjennom Sylene-traktene hadde det i mange hundre år vært en viss ferdsel av pilegrimer, embedsmenn, handelsmenn og andre som i nødvendig ærend var nødt til å krysse fjellet. Men turisttrafikk var dette ikke, og fjellturene som prest og fogd og andre av kongens menn fra tid til annen måtte ut på, ble nok helst sett på med gru og betraktet som et nødvendig onde. Fjellets skjønnhet, slik vi ser det, hadde de ingen sans for, og beskrivelsene de etterlot seg var gjerne rene skrekkhistorier om hvor fæl og vanskelig reisen hadde vært.

Utover mot midten av 1800-tallet var likevel et nytt syn i ferd med å vinne frem. Veibyggere, landmålere, geologer, folkeminnegranskere, diktere og kunstmalere dro i stadig økende grad til fjells og bidro til å vekke interessen for denne barske og avsidesliggende, men storslagne naturen. Samtidig hadde også farverike engelskmenn oppdaget den norske naturen og fjellheimen, og søkte hit for å drive laksefiske, fjellklatring og fjellvandring. De skrev også artikler og bøker om sine opplevelser, og flere av dem ble rene bestselgere og er vel kjente den dag i dag. Vi kan her nevne «Through Norway with a knapsack», som utkom i 1859. Forfatteren, W. Mattieu Williams, må antagelig betraktes som den første virkelige fotturisten på våre kanter, og det han skriver om sine opplevelser i Trøndelag og Trondheim er virkelig artig og interessant lesning.

I 1885 ble antallet turister som besøkte Trondheim anslått til ca. 5000. Byen var med andre ord så smått i ferd med å få en ny næring – turisme – og hensikten med å danne en turistforening i byen var derfor ikke bare, eller kanskje ikke engang først og fremst, å trekke byens befolkning ut i marka og til fjells. Tvert om, mye av hensikten fra de som tok initiativet var å få dannet en organisasjon som kunne arbeide for å fremme byens og landsdelens muligheter som turistmål, og da ikke minst rettet mot den stadig økende andel av utenlandske turister.

Etter initiativ av dr. med. Lyder Borthen ble innbydelsen til «opprettelsen av en turistforening for Trondhjem og omegn» sendt ut den 21. november 1887. Innbydelsen var undertegnet av følgende: Direktør A. S. Bachke, høyesterettsadvokat Halvard Bachke, dr. med. Lyder Borthen, grosserer Tobias U. Borthen, lege H. H. Broch, overlærer C. W. Carstens, overlærer H. Dahle, instituttbestyrer H. Finch, doktor J. Heiberg, konsul Herman Huitfeldt, adjunkt K. Lossius, adjunkt Richter, kaptein J. Sejerstedt og adjunkt Carl Schulz.

På de utlagte lister tegnet deg seg snart så mange interesserte personer at innbyderne mente at grunnlaget for en forening var tilstede, og det ble sammenkalt til konstituerende generalforsamling, som ble avholdt den 16. desember. Her ble så Trondhjems Turistforening stiftet, med følgende statutter:

§ 1 Foreningens nærmeste formål er at vække sandsen for og befordre turistlivet.

§ 2 Dette søges fornemmelig nået ved:

a. at fremme og behageliggjøre turistfarten i de egne, der ligger indenfor turistforeningens selvvalgte grænser,
b. at vække forøget opmærksomhed for allerede kjendte seværdige punkter og ruter, og at henlede opmærksomheden på nye sådanne,
c. at istandbringe nye og utbedre ældre tilgange til udsigtspunkter, at anvise de smukkeste og bekvemmeste veie samt at engagere faste førere på vanskelige steder,
d. at udgive nøiagtige beskrivelser af ruter og trakter, anbefalelsesværdige ved sin naturskjønhed,
e. at arbeide for adgang til faste kvarterer (fjeldstuer på ensomme og uveisomme fjeldovergange) og skydsbefordring i størst mulig udstrækning,
f. at få overenskomst i størst mulig udstrækning om rimelige takster,
g. at udgive karter over foreningens virketerritorium,
h. at vække opmærksomheden såvel herhjemme som i udlandet for vore trakter ved at sende foreningens eventuelle skrifter til reisetidsskrifter, reisebureauer og forskjellige sportsklubber.

§ 3 Den årlige medlemskontingent er 3 – tre – kroner for mænd og 2 – to – kroner for kvinder. Den, der betaler 40 – firti – kroner engang for alle, bliver livsvarigt medlem af foreningen. Udmeldelser må ske til kassereren inden årets udgang.

Bestigning av Storsylen - året er 1903.

Foreningens medlemmer erholder gratis de af foreningen udgivne skrifter.

§ 4 Foreningens anliggender ledes og dens midler disponeres af en bestyrelse på 5 – fem – medlemmer. Den har sit sæde i Trondhjem. Dens medlemmer besørger kassererforretningerne udførte, vælger selv sin formand og fordeler forøvrigt forretningerne mellem sig.

§ 5 Senest inden udgangen af marts måned hvert år afholdes den årlige generalforsamling, i hvilken fremlægges:

a. Bestyrelsens indberetning for foregående år og revideret regnskab, hvilket decideres af generalforsamlingen.
b. Bestyrelsens forslag til budget for det kommende år.
c. Foreliggende forslag vedkommende foreningens statuter eller dens virksomhed, ledsaget af bestyrelsens betænkning.

Generalforsamlingen fatter beslutning med simpel pluralitet, med mindre det gjælder forandring i statuterne; isåfald kræves der to tredjedels pluralitet. Ingen kan afgive stemme uden at have erlagt kontingent for sidst forløbne år.

§ 6 Generalforsamlingen vælger bestyrelse med tre suppleanter samt to revisorer. Revisorerne vælges for et år ad gangen, medens der af bestyrelsens medlemmer udtræder hvert år skiftevis tre og to, første gang efter lodtrækning.

§ 7 Forslag til forandring i statuterne kan i regelen kun afgjøres af den *aarlige* generalforsamling og maa være indsendt til bestyrelsen inden udgangen af december maaned.

Forslagene bekjendtgjøres i forbindelse med generalforsamlingens indkalelse med mindst 1 måneds varsel.

Dog skal der, naar bestyrelsen finder det nødvendigt eller det forlanges af mindst 30 – treti – medlemmer, afholdes *ekstraordinær* generalforsamling, hvor dog kun kan behandles de forslag, der er sendte til bestyrelsen forinden denne generalforsamlings indkaldelse. Til ekstraordinær generalforsamling kan varsles inden 14 – fjorten – dage.

§ 8 Bestyrelsen kan opnævne til æresmedlemmer de mænd eller kvinder, der i særlig grad har gjort sig fortjent af foreningen. Om saadan opnævnelse giver bestyrelsen meddelelse til generalforsamlingen.

På sykkeltur i Selbu i 1895.

Til foreningens første styre ble disse valgt: Kjøpmann H. J. Bauck, bokholder Joh. M. Bernhoft, konsul R. Kjeldsberg, adjunkt Carl Schulz og kaptein A. Wessel. På det første styremøtet ble Carl Schulz valgt til foreningens første formann.

De første år

I det programmet som innbyderne hadde utarbeidet forut for generalforsamlingen het det at foreningen skulle arbeide «ikke alene for at økonomisk udnytte den fremmede reisetrafikk, men ogsaa vække sansen for og befordre turistlivet blandt vore egne landsmænd». På den konstituerende generalforsamlingen viste det seg at det var en klar stemning for å prioritere det siste, og flere punkter i programmet som gjaldt engasjement for å gjøre Trondheim og Trøndelag bedre kjent i utlandet ble nedstemt. Det var derfor bare i formålsparagrafens siste punkt at det ble med en formulering om at foreningen også skulle arbeide for å skaffe byen besøk av flere utenlandske turister. Dermed var det alt fra starten av klart at det var en fotturistforening TT først og fremst skulle være, med de trønderske fjell som sitt særlige arbeidsområde.

I de første årene, frem mot århundreskiftet, ble det likevel nedlagt et betydelig arbeide også for å legge forholdene til rette for den stadig økende trafikken av utlendinger og utenbys besøkende, men til slutt

Parti fra «Graakallsvejen». Fra TT's årsskrift for 1901.

valgte foreningen å overlate dette til andre, for fullt og helt å konsentrere seg om turisttrafikken til fjells.

Noe av det første foreningens styre gikk i gang med, var forhandlinger med byens vognmenn om rimelige takster for kjøreturer i byens omegn. Samarbeidet med vognmennene ble imidlertid av kort varighet. Det viste seg umulig å finne frem til ordninger man kunne bli enige om, og i 1892 ble samtlige 24 vognmenn som hadde tegnet seg som medlemmer strøket av medlemslisten fordi de ikke ville betale kontingenten.

Formannen, Carl Schulz, gikk ellers straks i gang med å samle materiale til en «Reisehaandbog for Trondhjem og de to trondhjemske amter», som kom ut i 1889. Før den ble ferdig hadde Schulz gjennom en rekke artikler i byens aviser gitt opplysninger om ruter og turer både i byens nærmeste omegn og i fjellstrøkene. Det ble også tatt kontakt med forskjellige utenlandske foreninger som arbeidet med reisetrafikk, og ved artikler i såvel norske som utenlandske

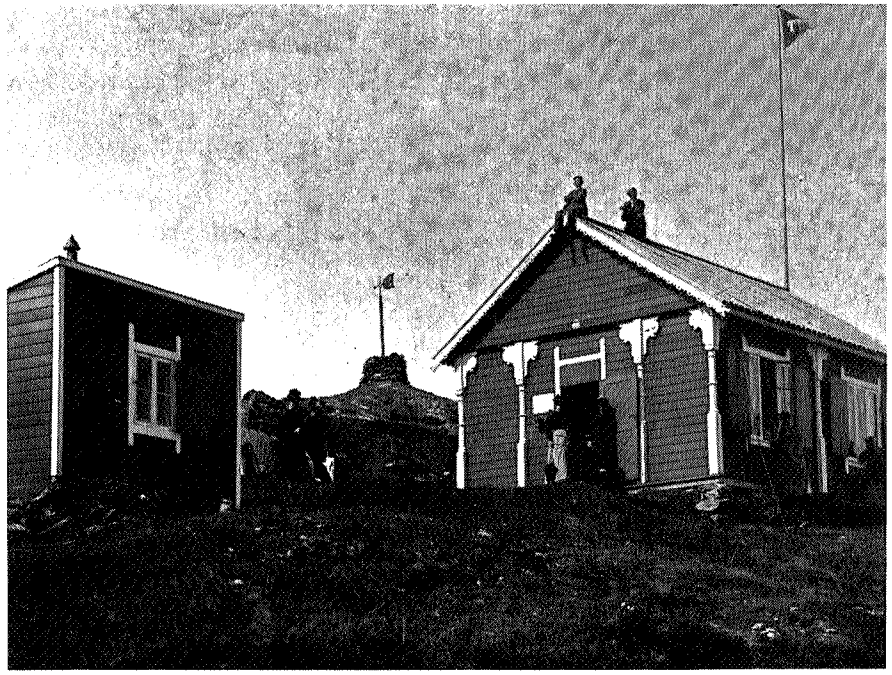

En sommersøndag ved århundreskiftet på toppen av Gråkallen, med turisthytta og den gamle steinvarden.

aviser og tidsskrifter, forsøkte foreningen å markedsføre det nordenfjeldske Norge som reisemål. I 1893 utga foreningen to brosjyrer – en på engelsk og en på tysk – som fortalte om det landsdelen hadde å tilby. Disse brosjyrene, som var rikt utstyrt med både bilder og kart, ble trykket i 6-7.000 eksemplarer og ble utdelt til utenlandske turister i Oslo og Bergen, og dessuten distribuert til en del sentrale steder i utlandet.

Bymarka og Leirfossene

Allerede i løpet av sitt første år gikk TT i gang med å gjøre Bymarka lettere tilgjengelig for folk flest. Med støtte av Trondhjems Brændevinssamlag og en del private bidrag, begynte foreningen i 1888 å opparbeide en vei for lette kjøretøyer fra Tunga til Fjellseter, og en sti derfra opp til varden på Gråkallen. Det ble også anlagt en

gangsti opp til Gråkallen fra Kobberdammen.

I 1887 hadde det vært en større landbruksutstilling i Trondheim, og i juli 1888 ga kjøpmann Adolf Neergård den bygningen han hadde brukt på utstillingen som gave til TT. Betingelsen for gaven var at huset ble brukt til en hytte på Gråkallen. I løpet av vinteren 1888/89 ble materialene delvis kjørt og delvis båret opp, og i løpet av våren ble hytta reist. Gråkallhytta, som var TTs første egne hytte, ble åpnet 20. juni 1889.

Til å begynne med hadde foreningen ikke råd til å holde vertinne på hytta, men de som ønsket å besøke den kunne få låne nøkkel på Tempervoll eller Fjellseter. Besøket økte imidlertid så raskt at det ikke varte lenge før foreningen fant å måtte yte bedre service, og det ble ansatt en vertinne, som til å begynne med holdt hytta åpen på søndagene. I 1891 ble det satt opp et lite kjøkken like ved siden av hytta, og fra 1902 og utover var hytta åpen hele sommersesongen, dvs. fra juni til september.

Varden på toppen av Gråkallen var besørget bygget av malermester Albert E. Koch og bryggerimester Olsen. Den sto like ovenfor der hytta var reist, og i 1891 fikk TT varden som gave. I 1892 ble det ved siden av varden satt opp et kart (tegnet av et av foreningens medlemmer, ingeniør E. Aslaksen) som fortalte folk hva de så fra toppen av Gråkallen. I 1900 ble forøvrig varden bygget om til et utkikstårn.

Gråkallhytta ble i 1920 solgt til Trondheim kommune for 3.300 kroner. TT skulle fortsatt føre tilsyn med hytta og sørge for vedlikeholdet, som imidlertid skulle bekostes av kommunen.

Hytta på Gråkallen ble revet av tyskerne i 1942.

I 1896 bygget TT også en hytte på toppen av Storheia, men den fikk dessverre ikke stå i fred. I 25-års beretningen (1912) sto følgende om hytta på Storheia: «Foreningens økonomi tillot ikke at der blev holdt stadig tilsyn der. Dette blev i nogen aar overtat av verten paa Skistuen. Men det viste sig snart umulig at berge hytten for pøbelens raaskab, og da den gang paa gang blev ramponert paa det skammeligste, saa man ingen anden utvei end at fjerne den. Med samtykke av Brændevinssamlagets direktion (som hadde bevilget 700 kroner til byggingen av hytta) blev den derfor i 1905 solgt til bortflytning».

I løpet av vinteren 1894/95 ble den første Skistua bygget av

20. september 1898 ble «Turistveien» til Skistua åpnet. Den var anlagt av Trondhjems Turistforening med støtte fra Trondhjems Brendevinssamlag, og sistnevnte institusjon arrangerte festen. Bildet viser deltagere foran Skistua.

Trondhjems Skiklub etter initiativ av TT. (Den første Skistua brant nyttårsaften 1947 ned til grunnen, og dagens Skistua er fra 1950.) Materialtransporten tok hardt på Fjellseterveien, og en større utbedring ble nødvendig. I den forbindelse fremla TT en plan om å bygge ut veien til en førsteklasses kjørevei, og å få bygget et turisthotell på Fjellseter. Planen vant almen tilslutning og Brændevinssamlaget og Trondhjems Sparebank tok på seg finansieringen av veianlegget, med henholdsvis 23.000 og 2.500 kroner. Det ble imidlertid satt som betingelse at et aksjeselskap, med tilstrekkelig kapital til å få bygget det planlagte hotellet, måtte være dannet før arbeidene på veien ble igangsatt. Det lyktes da også å få dannet et

En av de ekte trønderske friluftspionerer, E. A. Tønseth, en drivkraft i TT's virksomhet i Bymarka.

slikt hotellselskap. Men da Brændevinssamlaget forlangte at dette selskapet også måtte ta på seg ansvaret for vedlikeholdet av veien, noe selskapet ikke fant å kunne gå med på, ble hele hotellselskapet etter kort tid oppløst. TT tok da kontakt med formannskapet og ba om at kommunen måtte ta på seg vedlikeholdet, «under Henvisning til den Nytte, Byen måtte antages at have af et 1. Klasses Veianlæg gjennem dens Eiendom Bymarken». Forhandlingene førte frem, kommunen tok på seg vedlikeholdet av Fjellseterveien. 1. februar 1896 kunne TT så gå ut med et opprop for å få dannet et nytt hotellselskap, og for annen gang lyktes det. Aksjekapitalen var på 50.000 kroner.

Arbeidet med utbedringen av Fjellseterveien tok til i 1897 under ledelse av stadsingeniør Carl Adolf Dahl. I september 1898 ble veien åpnet for trafikk opp til Skistua, men først i 1899 var den helt ferdig. Veien var da forøvrig ført helt opp til toppen av Gråkallen.

Arbeidet med Fjeldsæter Turisthotel og Sanatorium ble påbegynt og drevet frem parallelt med veiarbeidet. Den drivende kraft i hotellprosjektet var fra TTs side agent Ernst Andreas Tønseth, som var en av de ekte trønderske friluftspionerene, ivrig engasjert i både TT og Trondhjems Skiklub.

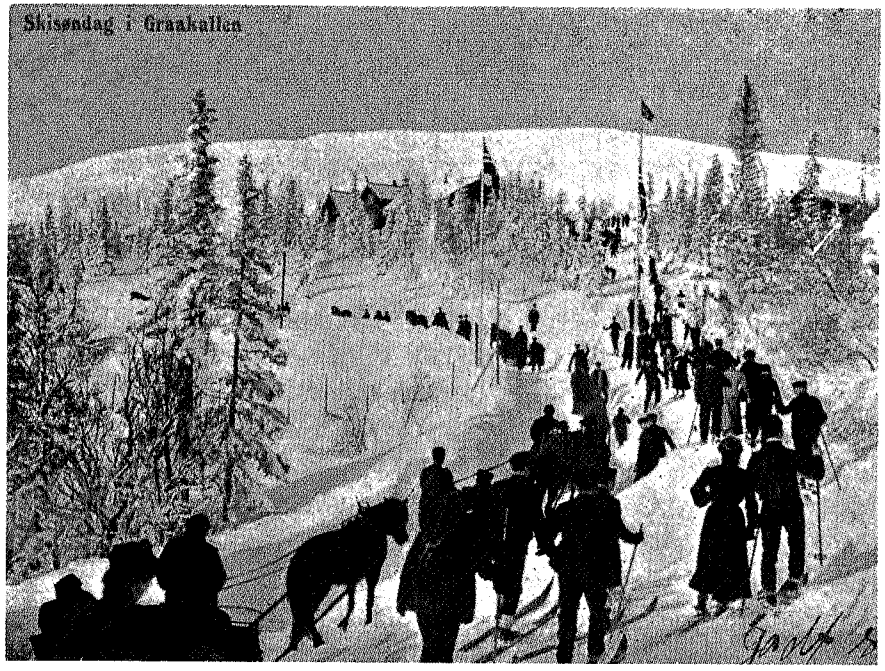

Skisøndag ved Skistua omkring 1915 - antagelig en Gråkalldag etter trafikken å dømme.

Hotellet var tegnet av arkitekt Axel Guldahl, og det var et praktfullt anlegg som ble reist. Det ble bygget i sveitserstil, med 30 rom foruten oppholdsrom, leserom, flere spisesaler, bad og med sentralfyr og elektrisk lys. Hotellet ble i det hele tatt bygget med henblikk på et internasjonalt publikum, og det hadde etter åpningen i desember 1899 og frem mot første verdenskrig en lang rekke av prominente gjester, bl.a. kong Haakon, dronning Maud, keiser Wilhelm og flere andre utenlandske kongelige personer. Det var ellers bygget et anneks, «Sporten», for det mer alminnelige publikum i forbindelse med utfarten til Bymarka.

Realiseringen av hotellprosjektet var ikke TTs fortjeneste, men foreningen sto bak idéen og hadde drevet igjennom dannelsen av det aksjeselskapet som bygget, eide og drev hotellet. Det var derfor ikke uten en viss stolthet at foreningen kunne iaktta at hotellet ble ferdig og tatt i bruk.

Her bør det kanskje tilføyes, selv om det ikke har noe med TT å gjøre, at det var Fjeldsæter Turisthotel som også var det endelige målet for A/S Graakalbanen da den ble stiftet i 1916. Men i påsken brant hotellet ned til grunnen, og Graakalbanen kom aldri lenger enn til Lian. Med denne brannen mistet Trondheim uten tvil en av sine store attraksjoner, praktfullt beliggende som hotellet var med utsikt utover de nedre delene av Bymarka nedover mot byen og fjorden.

Ved TTs 10-års jubileum i 1897 hadde foreningen fullført hele det nettet av stier og veier i Bymarka, som styret umiddelbart etter stiftelsen hadde planlagt og tatt mål av seg til å få bygget. Nettet omfattet områdene Fjellseter, Lagmannsseter, Vintervannet, Grønlia, Gråkallen, Lille Gråkallen, Storheia og Lian. Tilsammen var det bygget mer enn 30 km stier og veier:

Fra Fjellseter til Lagmannsseter 1750 m.
Fra Lagmannsseter til Grønlia 1250 m.
Fra Grønlia til Vintervannet 1700 m.
Fra Vintervannet til Fjellseter 1000 m.
Fra Vintervannet til Skistua 425 m.
Fra Vintervannet til Storheia 3800 m.
Fra Grønlia til Storheia 2900 m.
Fra Fjellseter til Skistua over Lille Gråkallen 1000 m.
Fra Kobberdammen til Gråkallen 1800 m.
Fra Kobberdammen til Fjellseter 625 m.
Fra Lian til Fjellseter 2750 m.
Fra Vintervannet til Bynesveien om Gråkallen 2000 m.
Fra Lille Gråkallen til Bynesveien 1500 m.
Rundt Kobberdammen til Bynesveien 1600 m.
På søndre side av Vintervannet til den gamle stien nord for vannet 900 m.
Forbindelse mellom stien fra Vintervannet til Storheia og fra Storheia til Grønlia 1200 m.
Flere stier på Lille Gråkallen 1000 m.
Fra Fjellseterveien over Steinkjerringåsen til stien Fjellseter – Lagmannsseter 2200 m.

Vedlikeholdet av alt dette var imidlertid mer enn TT kunne makte på egen hånd. I 1908 ble derfor vedlikeholdet av de stiene som lå innenfor bygrensen overtatt av kommunen.

Øvre og Nedre Leirfoss, som da TT ble stiftet lå et godt stykke utenfor byen, var også attraksjoner som foreningen i sine første år arbeidet for å lette adkomsten til. Nok en gang var det Brændevinssamlaget som bevilget pengene, tilsammen 8.600 kroner. For dette ble det i årene 1891 og 1892 bygget en kjørevei helt frem til Nedre Leirfoss og en gangsti mellom fossene – veien heter forøvrig Turistveien den dag i dag.

Samtidig ble også Fossestuen bygget, og i 1893 ble det inngått en kontakt mellom TT og eieren av Fossestuen som gikk ut på at foreningen fortsatt sto som eier av veien mens vedlikeholdet skulle besørges av Fossestuen. Dette gjaldt også vedlikeholdet av stien opp til Øvre Leirfoss.

I 1899 begynte Trondheim kommune arbeidet med elektrisitetsverket ved Øvre Leirfoss. TTs vei og gangstien skulle brukes til anleggsarbeidene og måtte utbedres. Med samtykke av Brændevinssamlagets direksjon ble derfor både veien og stien overdratt til kommunen.

Sylene

TT hadde vært heldig med valget av sin første formann. Carl Schultz var et arbeidsjern og under hans ledelse var det utrolig hvor mye som ble oppnådd i løpet av foreningens første ti år. Ved siden av å legge forholdene til rette for et stadig økende tur- og friluftsliv i Bymarka, begynte nemlig også utbyggingen av hytter og ruter i fjellet, og det var ingen liten oppgave i en tid da kommunikasjonene ennå var dårlig utbygget og avstandene lange.

Helt fra sine tidligste ungdomsår hadde Schulz vært opptatt av friluftslivets gleder. Til å begynne med hadde han gjort seg kjent i Bymarka og andre trakter i byens nærhet, men etter hvert gikk turen også til fjells. Alt i flere år før TT ble stiftet hadde Schultz i feriene, etter hvert også sammen med sin kone, streifet rundt om i bygdene og fjelltraktene, hvor de hadde fisket og jaktet, besteget fjelltopper og fått et inngående kjennskap til mye av det som Trøndelag har å by på. De kom også mange steder i nær kontakt med bygdebefolkningen, og Schulz knyttet forbindelser og høstet erfaringer som senere skulle bli gode å ha.

I 1883 kom Carl Schulz for første gang til Tydal. Ifølge ham selv var han «den første trondhjemmer som kom dit for å drive fiske og

Jo Nedalen
fotografert i 1898.

fangst», og vi får også vite at det var «en lang og nokså besværlig Reise». Men bortsett fra det vet vi lite om hva Schulz egentlig opplevde på denne første Tydals-turen sin. Men at han fikk se noe av det fineste som trøndersk fjellnatur har å by på, og at det han opplevde ga mersmak, er det liten tvil om. Vi tar neppe mye feil om vi påstår at det fra Schulz's side var kjærlighet ved første blikk til den naturen han møtte. Og dette var en kjærlighet som kom til å vare hele livet ut, helt til han døde i august 1944, nærmere 93 år gammel.

Allerede året etter dro Schultz tilbake til Tydal. Og nå gikk ferden helt inn til Nedalen og Nedalen gård. «Det var Jon og Marit Nedalen som bodde der den gangen, og de levde i en liten torvdekket stue med ett rum», fortalte han senere. «For den slitne vandrer var det ikke megen hvile og komfort å finne. Jeg satt på en benk med hodet på armen og sov.»

Nå var ikke folket på Nedalen gård helt ukjent med farende folk. Samene overnattet jevnlig på gården i forbindelse med reindriften, og gjennom Ekorrdøren og Nedalen gikk en flere hundre år gammel ferdselsvei, som var brukt både av pilegrimer på vei til Nidaros, av handelsmenn og embedsmenn og andre som hadde ærend over fjellet til Trøndelag eller Jämtland. Vinterstid var det f.eks. en ikke ubetydelig trafikk langs denne ruten med svensk trelast til Trøndelag. Men at folk kom hele den 15 mil lange veien fra Trondheim nærmest for moro skyld, bare for å se seg om og nyte naturen, var noe nytt, og det er vel ikke utenkelig at Jon Nedalen må ha undret seg litt over denne bykaren og hensikten med å vandre omkring i fjellet så å si uten mål og mening. For rett nok var Carl Schulz både ivrig jeger og fisker, men viktigere enn det utbyttet som børse og fiskestang ga var uten tvil selve naturopplevelsen. Etter en av turene sine skrev han f.eks.: «Turen afsluttedes med at «Shot» og jeg aflagde en Visit hos Ryperne. Disse var hjemme og «Shot» var Velvilligheden selv. Men den jog Føerne op udenfor Skudvidde, og jeg skjød – sågodt jeg kunde – oftest Huller i Luften og ikke i Ryperne, men det er jo ikke derpå det kommer an til syvende og sidst. Jeg er ialfald mildt og fredeligt stemt, når jeg er tilfjelds. En Vandring over Vidderne hører til Livets skjønneste Episoder. Jeg tror Høifjeldet har Evnen til at rette på meget, som er vrangt hos det enkelte Menneske, når først Forståelsen af alle de dybe, sjælelige Momenter vort norske Høifjeld eier, er åbnet».

Det er ikke vanskelig å forestille seg at en slik innstilling måtte vekke undring hos en nøysom fjellbonde, som ikke bare måtte, men også så det som helt naturlig, å basere mye av sin egen matauk og inntekt på nettopp jakt og fangst og fiske.

Carl Schulz var altså den første virkelige fjellturisten i Sylene. Men han var på ingen måte den eneste i Trondheim som hadde fattet interesse for friluftsliv og turer i skog og mark og til fjells. En annen pioner, og senere fremtredende medlem av foreningen, var den før omtalte E. A. Tønseth, som sammen med løytnant Oluf Dietrichson foretok en skitur fra Røros til Meråker i slutten av mars 1887. Dette var, såvidt vi vet, den første skituren tvers gjennom Sylene som noen gang ble gjennomført:
«Der fantes dengang ikke rektangelkarter over disse trakter,» skrev Tønseth om turen mange år senere. «Turistforeningen var ennu ikke stiftet, Nedalen ikke «opdaget».

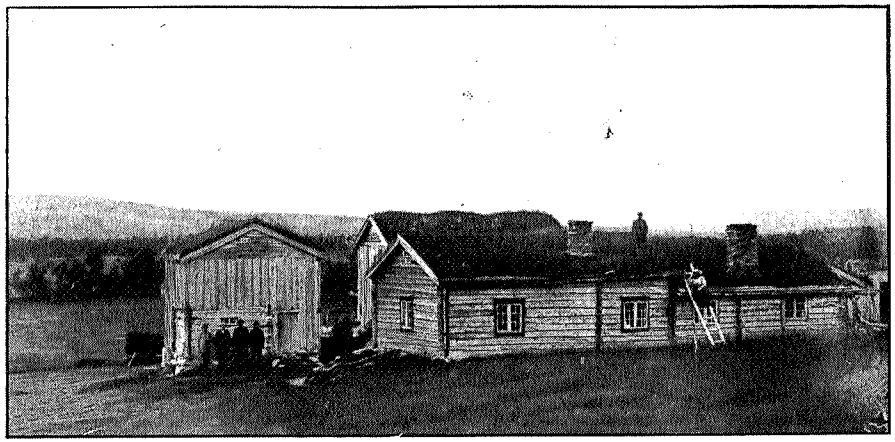

Nedalen gård 1895.

Nedalshytta

I 1888 inngikk TT en avtale med Jon Nedalen om opprettelse av et kvarter for fotturister på Nedalen gård, og i 1889 sto rom på gården klare, med fire senger, servise og annet nødvendig utstyr. Samme sommer ble også den første fotruten i Sylene oppmerket fra Stugudal og inn til Nedalen.

Besøket var til å begynne med naturlig nok beskjedent, men det økte i løpet av de ti første årene jevnt og trutt, og snart kunne det lille kvarteret på gården ikke lenger huse alle som kom. I 1897 bygget derfor TT sin første egen hytte i Nedalen like ved gården, også den med fire senger, slik at det tilsammen ble åtte senger i hytta og på gården. Men heller ikke dette holdt lenge, selv om det i årsberetningen for 1897 het at «når den nye Turisthytte på Nedalen er færdig, antages Behovet for Husrum ved denne Station at være tilfredsstillet for en længre Fremtid.

Allerede i 1903 så foreningen seg igjen nødt til å bygge, og det ble nå bygget en noe større hytte ca. 300 meter lenger vest, på en idyllisk plass i bjørkeskogen helt nede ved elva Nea. Denne hytta fikk et soverom med seks senger, kjøkken og en stue med peis. Deretter ble den gamle hytta revet og flyttet inntil den nye, slik at Nedalshytta i alt fikk tre soverom med tilsammen 12 senger. Byggearbeidene beløp seg til 2.000 kroner, men med diverse nytt utstyr og inventar ble prisen for den nye hytta ca. 3.000 kroner. Av dette dekket Den Norske Turistforening 1.200 kroner på betingelse av at hytta skulle bli DNTs eiendom hvis TT ble oppløst, og Trondhjems Sparebank ga et bidrag på 1.000 kroner. Resten ble dekket av TTs egne midler.

I 1921 ble det foretatt en del ombygningsarbeider på hytta og i 1934 var det igjen behov for en utvidelse. Grunnmuren ble ferdig allerede høsten 1933, og det nye tilbygget i to etasjer ble opptømret nede i bygda. Deretter ble materialene kjørt inn til Nedalen i løpet av vinteren, og hytta i sin nye skikkelse sto ferdig til åpningen av sommersesongen 1. juli 1934. Etter denne utvidelsen fikk hytta 34 senger.

Men heller ikke dette var nok. I de første årene etter krigen var interessen for fjellturer så stor at foreningen enda en gang så seg nødt til å gå til ombygging og utvidelse av Nedalshytta. Den fikk nå 50 senger, og slik sto hytta helt til den så å si måtte rømmes på grunn av

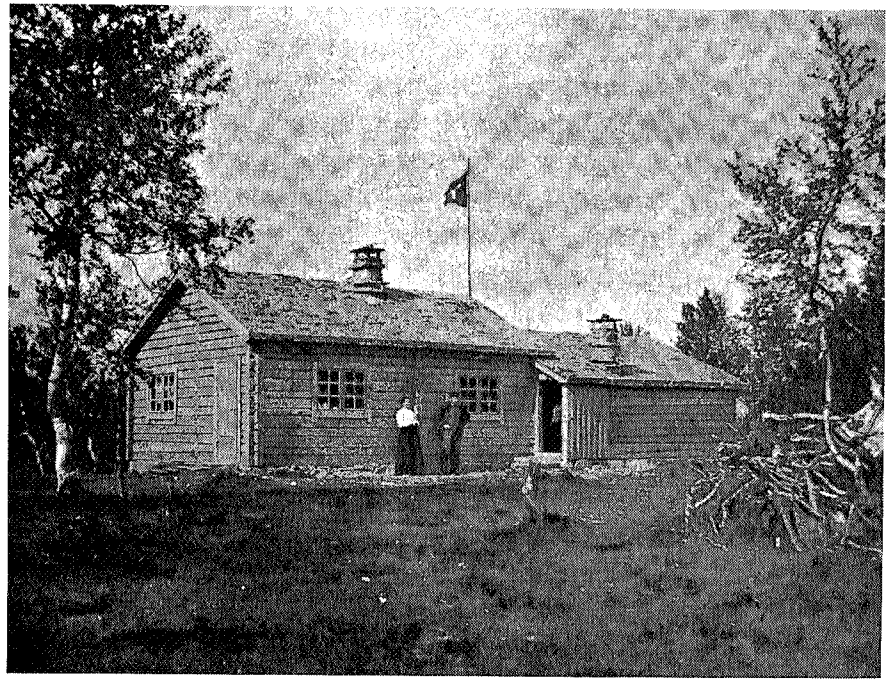

Nedalshytta anno 1903.

Nesjøreguleringen. I slutten av august 1971 stengte den gamle Nedalshytta dørene for siste gang, og det var uten tvil mange, svært mange, som med vemod måtte godta at en epoke var slutt. Hytta var imidlertid på det daværende tidspunkt nokså nedslitt og i dårlig forfatning, slik at omfattende vedlikeholdsarbeider ville ha vært nødvendig om ikke TT var blitt tvunget til å bygge en ny hytte. Den gamle hytta hadde imidlertid en sjarm og et miljø som mange savner den dag i dag. Og naturen i Nedalen blir naturligvis aldri mer den samme etter at Nesjøen kom.

Dagens Nedalshytte ble tatt i bruk i påsken 1972. Den ble opprinnelig tegnet med hele 90 senger, men foreningen besluttet etter en del diskusjon å sløyfe den ene soveromsfløyen, slik at hytta fikk 50 senger. Det er likevel en stor og fremfor alt moderne hytte, med elektrisk lys, telefon og bilvei helt frem.

Nedalen gård

Nedalen var statsalmenning frem til 1801, da et par bønder fra Stugudal fikk kjøpe omlag 50 kvadratkilometer for å bruke eiendommen til seterdrift og slått, foruten at de også brukte den til jakt, fangst og fiske. Våren 1863 ble eiendommen igjen solgt, og nå til to brødre fra Røros-traktene, Kristen og Jon Jørgensen Tørresvold. Prisen var 200 speciedaler, eller omlag 800 kroner, og allerede samme sommer flyttet brødrene med hver sin kone inn til Nedalen for å bosette seg der. Det eneste huset som da sto der var en bu med ljore i taket, noe som ikke var særlig mye å satse på når fire mennesker og husdyr skulle ha tak over hodet.

Brødrene gikk derfor straks i gang med husbygging, og i løpet av sommeren bygget de en liten stue, fjøs og stall, foruten at de også rakk å sørge for vinterfôr til de dyrene de hadde med seg, fire kyr, to hester og 10–12 sauer. Husene ble bygget litt lenger øst enn den gamle bua, som sto helt nede ved elva, og på dette stedet ble husene på Nedalen gård stående helt til Stortinget i 1968 bestemte at dalen skulle settes under vann. Men da var naturligvis husene påbygget og forandret flere ganger i årenes løp.

Alt i 1965 hadde Kristen Tørresvold fått nok av Nedalen, og han solgte sin halvpart til broen og flyttet ned til Stugudal. Jon og hans kone Gjertrud ble dermed alene på gården, som de med slit og møye klarte å drive stadig bedre.

Men så rammet ulykken nybyggerne i Nedalen. Like før jul i 1870 ble Jon Nedalen, som han nå ble kalt, rammet av tyfus. Doktor ble hentet fra Selbu, og selv om det ble klart at Jon ville stå det over, var det like klart at han ikke ville kunne reise til Røros før jul, slik han pleide. Utover høsten og førjulsvinteren hadde han som vanlig fanget en stor mengde ryper, som han hadde tenkt seg til Bergstaden for å selge. Rypene og en del reinkjøtt, som han delvis hadde kjøpt og delvis fått av samene som betaling for husly, skulle finansiere varer de trengte på gården for vinteren, mel, sukker, kaffe og andre ting.

Så måtte Gjertrud avsted. Med fullt lass på sleden la hun avgårde, og med fullt lass kom hun tilbake. Men vel hjemme igjen var det klart at hun også var rammet av sykdommen, og 1. juledag 1870 døde Gjertrud Nedalen.

Utover etterjulsvinteren klarte Jon og barna seg alene som best de kunne, men med alt som var å gjøre på gården, inne som ute, var det i lengden umulig for Jon å greie seg uten hjelp. Utpå vårparten kom derfor Marit Henningsdatter Rotvoll fra Stugudal inn til Nedalen som tjenestepike, og i 1872 ble de to gift.

Nedalen var på denne tiden blitt et betydelig gårdsbruk med hest, 16 storfe og en god del sauer. Det var med andre ord en godt utbygget fjellgård Carl Schulz kom til da han første gang besøkte Nedalen i 1884.

Marit og Jon Nedalen drev gården til 1900, da de solgte den til ingeniør Jørgen Lysholm og kjøpte seg en gård i Brekken istedet. Der døde Jon Nedalen i 1914, 76 år gammel.

I 1913 solgte så Lysholm gården til Trondhjems Turistforening. Kjøpesummen var 10.000 kroner. Under TT ble gården drevet med forpakter helt til 1951, da driften ble nedlagt.

Nedalsfredningen

I 1916 fremmet Trøndelagens Kredsforening for Naturfredning i Norge etter initiativ av konservator O. Nordgaard ved Videnskapselskapets Museum forslag om en fredning i Sylene-området, som «for alle tider skal bli uforandret i nationens eie». Og den 6. juli 1917 ble et område på ca. 55 km^2 fredet ved kgl. resolusjon. Denne

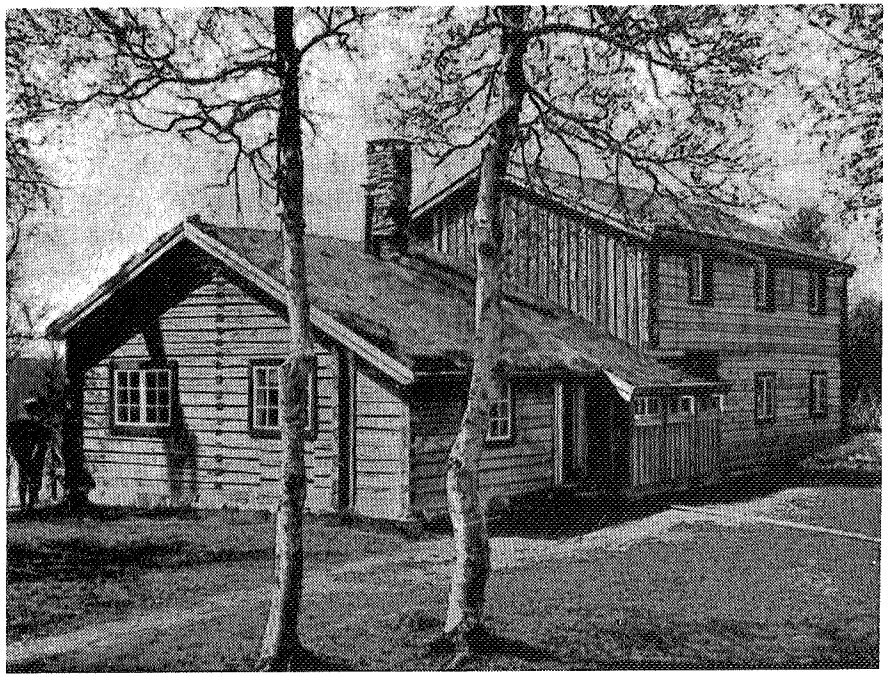

Den gamle Nedalshytta.

fredningen, Nedalsfredningen som den populært ble kalt, var den første større naturfredningen som ble gjennomført i Norge. Grovt sett var grensene for det fredete området slik: I sør langs Nea fra riksgrensen til samløpet med Esna (elva som rant ut fra Essandsjøen). Derfra nordover langs Esna og østsiden av Essandsjøen til Djupholma. Så langs Djupholma og en av dens sidebekker til grenserøys nr. 157 like sør for Bustvola.

Det som ble vedtatt var en plantelivsfredning. «De paa denne strækning voksende planter av enhver slags maa ikke oprykkes, skades eller borttages,» het det i fredningsbestemmelsene. «Veifarende har dog ret til at bruke fornøden ved til opgjøring av kaffevarme og lignende». Dyre- og fuglelivet i området var på den tid dårlig kjent, men det ble antatt under behandlingen av saken «at man senere bør søke at faa egnen fredet ogsaa som zoologisk naturpark».

I årene 1943–47 gjennomførte Trondheim E-verk sin første regulering av Neavassdraget i Sylene ved å bygge en dam ved Esnas utløp fra Essandsjøen. Dette førte til at vannstanden i sjøen økte betydelig, og flere tusen mål av det fredete området ble satt under vann. Om E-verket kjente til fredningen av 1917 eller ikke skal være usagt, men det forelå i hvert fall ikke noe vedtak fra Stortinget om oppheving av fredningen for de arealene som ble satt under vann, og det som ble gjort var uten tvil lovstridig.

20 år senere fremsatte så E-verket sin store plan om en Nesjødam. Da var i mellomtiden også Sylsjøen etablert inne på svensk område (1947–52), og den nye Vessingsjøen var ferdig i 1959. Planen nå gikk ut på å etablere et nytt stort kraftverksmagasin – Nesjøen – med samme reguleringshøyde som Essandsjøen, slik at de to sjøene kom til å gå i ett. Tilsammen ville de to sjøene få et vannspeil på 56 km^2, og reguleringen ville bety at store deler av Nedalen ville bli satt under vann. Nedalen gård og Nedalshytta ville forsvinne for alltid.

Det ble fremsatt en strøm av protester mot planen. For ikke bare var betydelige deler av det området som ville bli rammet altså botanisk fredet, men det var også en uerstattelig naturskatt, som både isolert sett og som en sentral del av fjellheimen Sylene, hadde en helt uvurderlig verdi. De store Nedalsmyrene besto av en rekke forskjellige myrtyper med tallrike små vann, tjern og myrpytter, og med frodig bjørkeskog der Nea slynget seg gjennom området. Det var nå vel kjent at disse myrene var en av landets fineste fuglelokaliteter med ikke mindre enn 107 observerte fuglearter. Statens Naturverninspektør Kristen Krogh, skrev bl.a.: «Det bør ikke bli så helt enkelt å få regulere et slikt område. Saken bør bli en prinsippsak i spørsmålet om hvorvidt områder som er fredet i

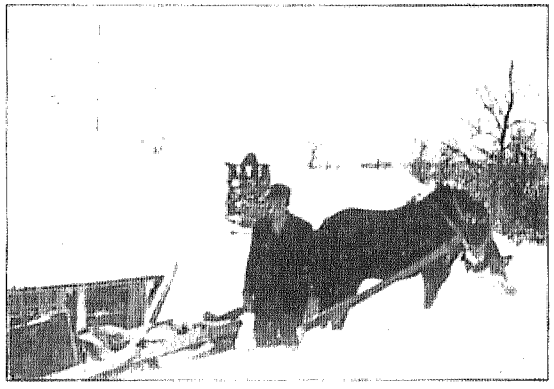

Provianttransport til Nedalshytta 1930.

medhold av lov kan bli gjort til gjenstand for utnyttelse.»

Men ingenting hjalp, hverken protester eller alternative løsninger som ble foreslått. Den 23. august 1968 vedtok Stortinget å gi Trondheim E-verk konsesjon, og fredningen ble opphevet for den delen av fredningsområdet som ville bli ødelagt av reguleringen.

For friluftslivet var reguleringen en tragisk sak. Den forandringen av naturen som her ble gjort, var den største i Sylene siden istiden, og for de mange som var glade i dalen slik den var skapt, føltes reguleringen som et stort tap. Et helt landskap forsvant, og det samme gjorde et fotturistmiljø som hadde utviklet seg helt siden 1880-årene. Det skyldes ikke bare selve reguleringen og at TT måtte bygge en ny Nedalshytte, men like mye at det nå kom bilvei helt frem til hytta. Den store roen som hadde preget Nedalen siden tidenes morgen forsvant, og kommer aldri tilbake.

Men med unntak av de arealene som ble satt under vann, står den gamle plantelivsfredningen fra 1917 fortsatt ved lag. Stortinget opphevet ikke fredningen, bare en del av den, og forutsatte at det måtte foretas en revisjon både av verneområdets grenser og fredningsbestemmelsene. Det siste som nå har skjedd med denne saken er at Statens Naturvernråd sommeren 1986 fremla forslag om en Sylene nasjonalpark, som innbefatter det gamle fredningsområdet. Ennå er det for tidlig å si noe om hva som blir resultatet av dette forslaget. Naturvernloven hjemler nemlig ikke adgang til opprettelse av nasjonalparker på privat grunn, og hele det området som her er aktuelt er i privat eie (de største grunneiere er Thomas Angells stiftelser og TT). At det blir en form for vern i Sylene er nok hevet over tvil, men hva slags fredning det blir, og hvilke grenser verneområdet får, er spørsmål som det ennå vil ta tid å få avklart.

Lange avstander

Adkomsten til fjellet var i TTs barndom naturligvis ikke som i våre dager, og bare det å komme seg til fjells var i grunnen en hel tur for seg.

For turer til Sylene hadde fotturistene følgende alternativer: 1. Meråkerbanen til Hell, og derfra enten til fots eller med hest og vogn til Selbu og Tydal. 2. Meråkerbanen til Meråker og over fjellet til Essandsjøen og videre til Nedalen. 3. Fra Trondheim til Brøttem og

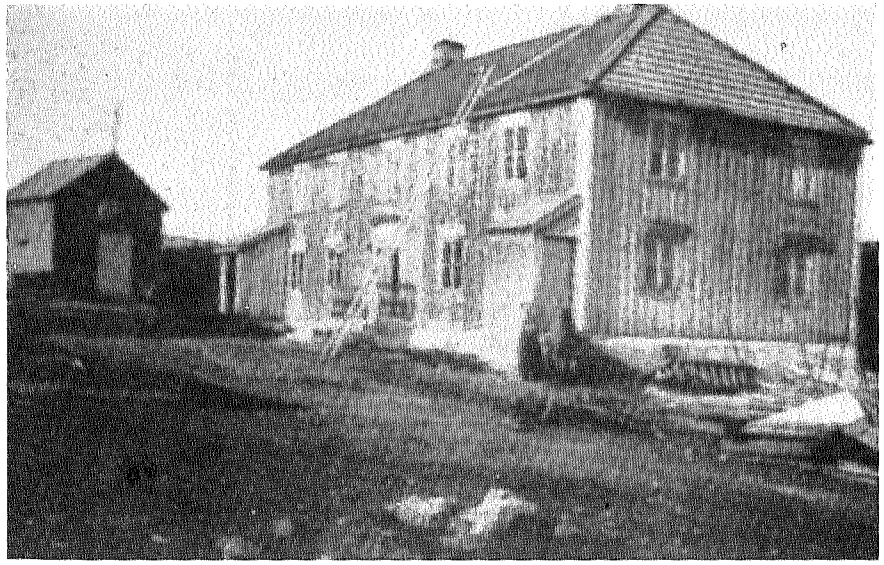

Gilså hytte - TT's første kvarter i Meråker.

derfra med dampbåten «Telegraf» over Selbusjøen til Selbu. 4. Rørosbanen til Reitan og derfra over fjellet til Stugudal.

Jo, avstandene var lange, og det måtte skaffes kvarterer underveis. Det ble derfor inngått en rekke avtaler med gårdbrukere og setereiere, bl.a. på Græsli, i Stugudal, på Storelvvolden i Ridalen, ved Riasten og ved Gilså hytte i Meråker. Komforten på de enkelte kvarterene var imidlertid ikke alltid slik foreningen ønsket, og TT så seg derfor nødt til å utarbeide regler som vi i dag nok kan smile av, men som etter de erfaringer som dengang ble høstet var helt nødvendige. Det het at på de stedene som tok imot turister måtte det være rent og godt stell, både med hensyn til mat og husrom. Vinduene på de rom som ble frembudt til fotturister måtte kunne åpnes, og sengene måtte være lange nok, minst 190 cm. «Bruges hø på bunden af sengen, må det være godt tørret og bør ofte skiftes. Som overdække bør helst benyttes uld- eller vattæpper. Bruges skindfælder, må disse piskes og luftes og være lugtfri.» Til slutt het det: «Renslighed er det, som turister sætter mest pris på. De vil i regelen være tilfreds med enkel og tarvelig beværtning, når blot det, som leveres, er renslig behandlet og net fremsatt, og når de blit mødt med

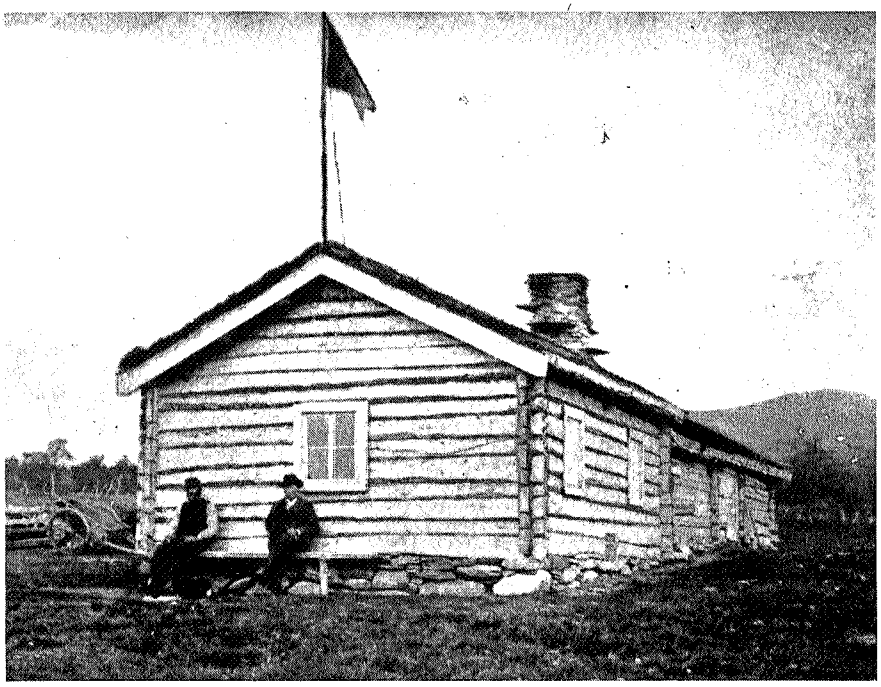

Storerikvollen fotografert til årsskriftet for 1898. Fotograf var Carl Schultz.

venlighed og ligefremhed». Foreningen gikk også så langt at den engasjerte en dame, frk. Ågot Monsen fra Selbu, til å reise rundt til de stedene i Selbu og Tydal hvor det ble opprettet kvarter, for å instruere vertskapet i bedre matstell.

Storerikvollen

Avstandene var som nevnt lange, og behovet for en hytte mellom Meråker og Nedalen meldte seg snart. Det var omlag 50 km fra kvarteret ved Gilså hytte til Nedalen, og dette var for langt til at turen kunne gjøres på bare en dag, i hvert fall om sommeren. TT vedtok derfor å bygge en hytte på Storerikvollen ved Essandsjøens nordende, og den første hytta her, som ble bygget som et eget hus i flukt med seterhuset på vollen, sto ferdig i 1896. Hytta hadde to rom med seks senger og kostet 375 kroner.

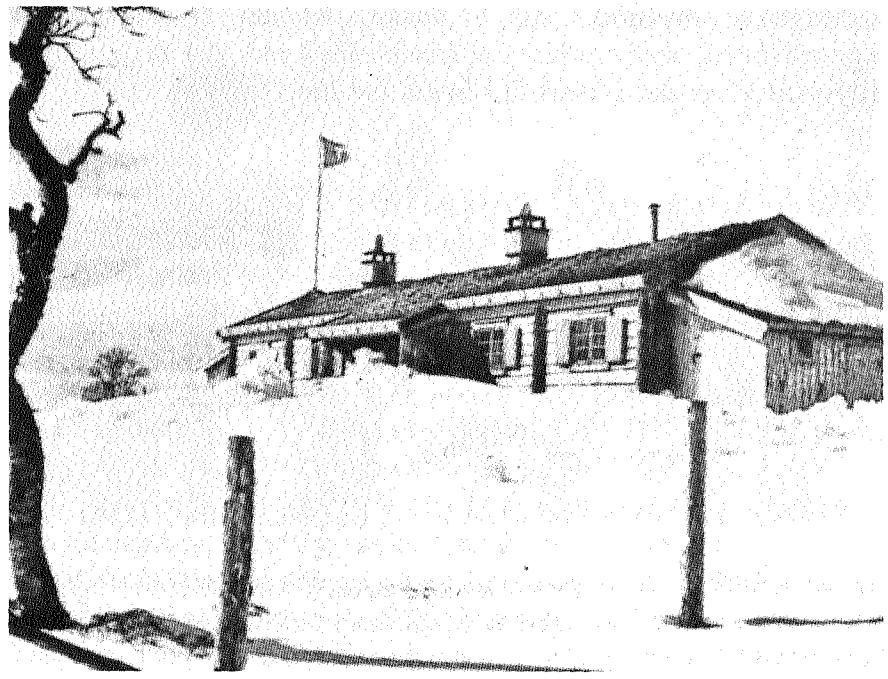

Storerikvollen slik den så ut etter nybyggingen i 1922.

Bortsett fra at denne hytta delte strekningen mellom Meråker og Nedalen i to etapper, var det også enda en grunn til å få reist en hytte på Storerikvollen. I 1890 hadde Den Svenska Turistföreningen bygget sin første hytte i Sylene ved Enaelven, ikke langt fra Fiskåhøgda, og i 1895 kom enda en hytte på svensk side av grensen, to kilometer nord for der Sylarnas Fjällstation i dag ligger. Dette åpnet muligheter for å kunne gå fra hytte til hytte, og en hytte på Storerikvollen var en naturlig utvidelse av dette tilbudet.

I 1898 ble Storerikvollen besøkt av 23 turister. Men i 1920 var besøket kommet opp i 129 overnattinger, og ikke minst av hensyn til påsketrafikken, som utgjorde omkring halvparten av besøket, var det nå nødvendig med en ny hytte også her. Den nye hytta, som i dag utgjør hallen, spisesalen og peisestua, sto ferdig i mars 1923. Senere er Storerikvollen utvidet både i 1937 og 1956. Hytta har i dag 65 senger og er TTs største. Med sine solide og maleriske tømmervegger er Storerikvollen etter manges mening en av de koseligste

turisthyttene overhodet her i landet. At det er vakkert på Storerikvollen, med utsikt over Essandsjøen mot det majestetiske Sylmassivet, er det i hvert fall ingen tvil om.

TT under krigen

Etter århundreskiftet gikk oppslutningen om foreningen sakte fremover. I 1914 hadde TT 382 medlemmer, i 1919 703. Men så skjøt interessen for fjellturismen fart, og i 1925 var medlemstallet steget til 1118. I 1939 var antallet medlemmer oppe i 2133 og besøket på hyttene var det heller ikke noe å si på. Nedalshytta hadde 1150 overnattinger i 1939, og Storerikvollen 842.

Men så kom krigen, og det førte naturligvis til problemer også for foreningen og fjellturistene. Hyttene ble holdt åpne både i 1940 og 1941, men de som ville på fjelltur i Sylene måtte ha grensesonepass, og dette førte til at besøket sank vesentlig. Foreningen klarte heller ikke å skaffe vertinne på Storerikvollen etter at krigen brøt ut, men de som ville dra dit likevel og stelle seg selv, fikk lov til å overnatte.

I 1942 ble både Nedalshytta og Storerikvollen stengt som en følge av grenserestriksjonene, men fortsatt fikk de som tross alt hadde en mulighet til å ferdes i Sylene lov til å overnatte. Ellers var det på Nedalen gård gjennom hele krigen en ikke ubetydelig illegal trafikk, både av flyktninger og kurerer, selv om tyskerne stadig hadde patruljer ute i fjellet.

Reidar Jørgensen har i årbøkene for 1945 og 1946 skrevet om forholdene i Nedalen under krigen, og de som vil vite mer om det som skjedde får lese der. Her skal vi bare gjengi en tross alt artig episode fra sommeren 1943:

«Jeg hadde først vært på Storerikvoll, hvor jeg hadde noen sammenstøt med den tyske patruljen fra Vektarstua,» forteller Jørgensen. «Samme patrulje, som jeg visste skulle til Nedalen, kom etter dit et par dager senere. Jeg var dradd ut på fisketur, og da tyskerne kom til hytta fant de dørene åpne og oppdaget at det hadde vært andre ubudne gjester der, nemlig hele geiteflokken til Oliver. (Oliver var Oliver Rotvold fra Tydal, som fra 1941 var forpakter på Nedalen gård.) Nå, geit er jo som bekjent geit, de hadde vært høyt og lavt, i sengene, oppå kjøkkenbenken, nede i skuffer, som naturligvis sto åpne etter tyskernes forrige besøk. Kort og godt, det så slik ut at

Trafikken i fjellet endret naturligvis karakter under krigen. Her er kurerer og flyktninger på vei mot grensen fotografert på Stormoen.

selv tyskerne reagerte. Et par mann ble sendt bort til gården, de var så sinte og brukte slik munn som ingen andre enn tyskere kan, og i sin store genialitet hadde de funnet ut at Oliver simpelthen hadde jaget geiteflokken inn i hytta. Grunnlaget skulle være at hytta skulle se så ille ut som mulig når sekretæren (Jørgensen var på denne tiden ansatt som sekretær i TT) kom på inspeksjon, for å stille tyskerne i slettest mulig lys. Tyskerne truet og svor på at Oliver med familie værsågod skulle bort i hytta og gjøre rent, men Oliver ble nesten like sint som tyskerne og slo i bordet – og til slutt måtte tyskerne gjøre et taktisk tilbaketog.»

I oktober 1942 ble foreningens formann, Thor Tharum, avsatt av fylkesfører H. Rogstad og erstattet av en formann utpekt av ham. Den nye «formannen» ble imidlertid aldri innkalt til styremøtene, og i virkeligheten fungerte viseformannen, Nikolai Dahl, som formann i hele resten av krigen og til Tharum slapp ut fra konsentrasjonsleir i mai 1945. Den 20. juni 1943 ble både Nedalshytta, Nedalen gård og hyttene i Trollheimen beslaglagt av Statspolitiet, og etter dette var ingen av foreningens hytter åpne så lenge krigen varte.

Fredssommeren 1945 dro folk til fjells som aldri før. Takket være at TT fikk anledning til å kjøpe de nødvendige varer fra Sverige, kunne

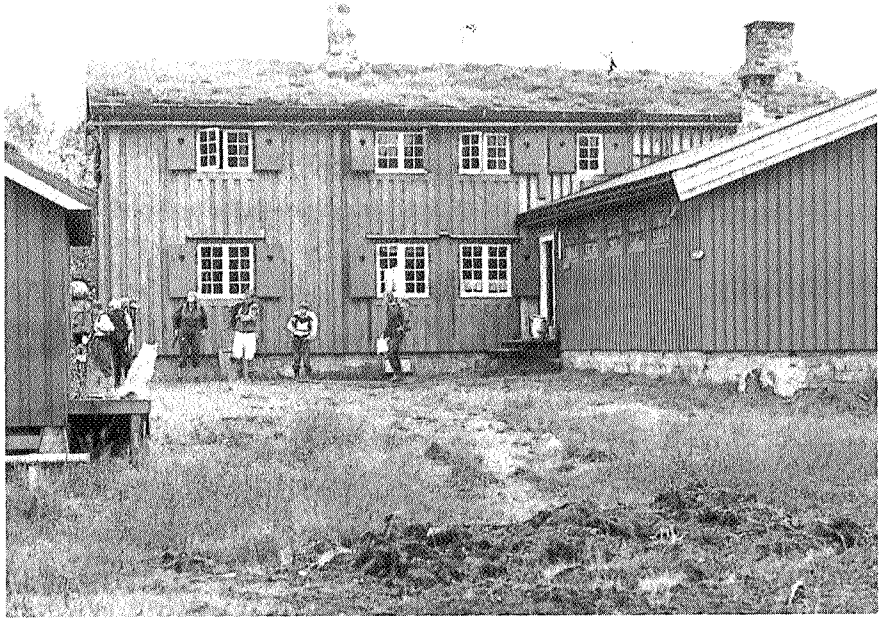

Schulzhytta.

hyttene holdes åpne som normalt. I løpet av sommeren hadde Nedalshytta 1146 overnattinger og Storerikvollen 829. Foreningen fikk i løpet av året også stor tilgang på nye medlemmer, slik at medlemstallet ved årets utgang var kommet opp i mer enn 4200. Ellers heter det i årsberetningen for 1945: «Vedlikeholdsarbeider på hyttene ble det liten anledning til. Istykkerbrukne dører på Storerikvollen etter besøk av flyktninger og tyskere er reparert. Det bortkomne utstyr på hyttene i Sylene er delvis erstattet ved nye innkjøp. Noen godtgjørelse for påførte skader blir det neppe å få. Reparasjonsarbeidene på Nedalen gård er fremmet best mulig. Det har kostet mange penger, men forpakteren skulle nå ha både hus og fjøs i god stand.»

Schulzhytta og Nordpå

Da TT i 1937 var 50 år, fikk foreningen av Carl Schulz en gave på 10.000 kroner til bygging av en hytte i Fongen-traktene. Schulz hadde besøkt denne delen av Sylene-området allerede i 1890-årene, og han lovpriste naturen i og omkring Roltdalen i en artikkel i TTs årbok for 1895. Men som de fleste steder på den tiden var mulighetene for overnatting dårlige: «Sætrene er endnu av det primitive slags med aaben Grue, Lys i Taget og glisne Tømmervægger. Dette er ikke lystelige Nattelogier for en træt Turist, som ikke har et for Rheumatisme fuldt patenteret Muskelsystem.»

Krigen kom før TT rakk å sette i gang byggingen av hytta som Schulz hadde gitt penger til, og under krigen fikk foreningen ikke tillatelse til å bygge. Men høsten 1945 vedtok styret at hytta skulle bygges – ikke der den opprinnelig var tenkt, ved Ramsjøen, men på Stormoen i Roltdalen statsalmenning. 3. juli 1948 ble den nye hytta, som naturligvis fikk navnet Schulzhytta, høytidelig innviet. Det ble en praktfull hytte, i to etasjer med kjøkken, forstue, peisestue, spisestue, kjeller med både dusj og badstue, og tilsammen 30 senger i soverommene i andre etasje.

Schulzhytta ligger meget vakkert til med flott utsikt utover Roltdalen og til fjellene Fongen, Ruten og Melshogna. Den ble straks meget populær og hadde lenge godt besøk både i påsken og om sommeren. Utover i 1970-årene gikk imidlertid besøket så mye ned at

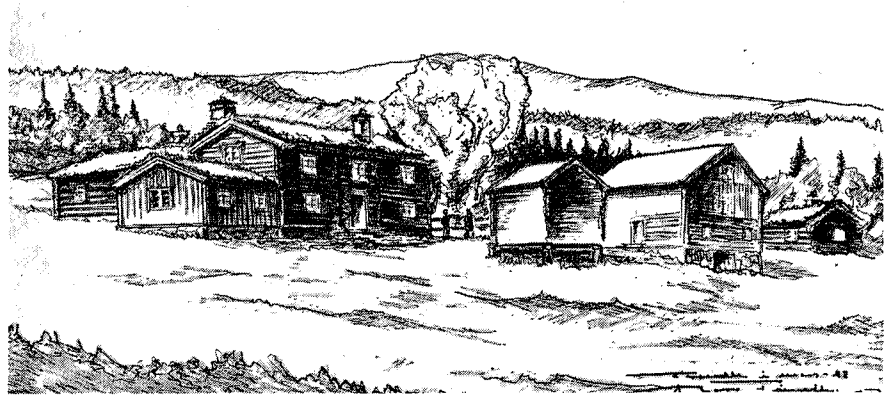

Nordpå i Aunegrenda - tegnet av Roar Tønseth.

TT en del år fant å måtte drive hytta som selvbetjent hytte om sommeren. I de seneste årene har imidlertid besøket tatt seg opp igjen, og Schulzhytta er nå betjent både i påsken og i den mest trafikkerte delen av sommersesongen.

I oktober 1948 ble det holdt ekstraordinær generalforsamling i TT, og en av sakene som skulle avgjøres var om foreningen skulle kjøpe eiendommen «Haugen» i Haltdalen for 11.000 kroner. Dette ble enstemmig vedtatt, og dermed hadde TT skaffet seg en ny hytte med tilknytning til rutenettet i Sylene-området – «Nordpå». Kjøpet førte til at TT ble eier av enda en gård, og en tid drev TT sauedrift på Nordpå med opptil omkring 100 dyr.

Etter ombygging og utvidelse av hovedbygningen, slik at stedet fikk 40 senger, ble Nordpå innviet 9. juli 1949. Som en slags blanding av turisthytte og pensjonat ble Nordpå holdt åpen hele året, og til å begynne med var besøket bra. Men etter hvert ble stedet mer en belastning enn til glede for foreningen, og i 1976 ble Nordpå solgt. Det er likevel stadig mulig å overnatte på Nordpå, og hytta er et utmerket utgangspunkt, eller endestasjon om man vil, for turer i Sylene.

Ramsjøen, Kjøli, Græsli

Etter at Schulzhytta ble bygget i Roltdalen viste det seg likevel å være behov for en hytte ved Ramsjøen. Avstanden mellom Schulzhytta og Storerikvollen var i drøyeste laget, og i 1957 fikk foreningen gjort avtale om leie av en hytte ved Ramsjøosen. Hytta hadde fire senger og ble drevet som en selvbetjent hytte. I 1967 ble den erstattet med en ny og større selvbetjeningshytte med åtte senger og i 1983/84 ble denne hytta utvidet til 24 senger.

I 1943 hadde TT fått leie den gamle ingeniørboligen ved Kjøli gruber, og innredet et kvarter der med 12 senger. Ordningen utvidet turmulighetene i fjellområdet mellom Gauldalen og Stugudalen, men noen hytte i TTs forstand var dette ikke, og det var vanskelig å skape virkelig atmosfære i det gamle og alt for store huset. Men så lenge foreningen ikke hadde andre muligheter var det da i det minste tak over hodet.

Ettersom årene gikk ble kvarteret i stadig dårligere forfatning, og mot slutten av 1960-årene var tilstanden så elendig at styret fant å

Kvittyten - hytta som TT i 1903 fikk i gave. Hytta lå ved Kvernfjellvatna i Selbu - i samme området som Nord-Trøndelag Turistforening i dag har Prestøyahytta.

måtte stenge hytta. Det ble derfor vedtatt å bygge en ny hytte en kilometer unna den gamle, og den 27. juni 1970 ble den nye Kjølihytta innviet. Den ble bygget over samme lest som Ramsjøhytta og fikk seks sengeplasser inne foruten to køyer i et fullt utstyrt hytterom i uthuset.

Kjølihytta ligger høyt til værs, ca. 1100 m.o.h., like ved Rundtjernet øst for Kjølifjellet. Det er et værhardt, men vakkert sted, og utsikten er i hvert fall imponerende, med innsjøen Riasten noen kilometer nedenfor mot øst, og med Sylene, Skardørsfjellene (Skardøra ligger rett imot hytta) og Vigelfjellene som enestående kulisser i bakgrunnen.

Turen fra Kjøli til Nedalen er ganske drøy, selv om terrenget er lett å gå i. Avstanden er ca. 30 km, og det er såpass langt at TT i 1979 inngikk avtale om leie av Vektarhaugen, en seter som ligger like ved

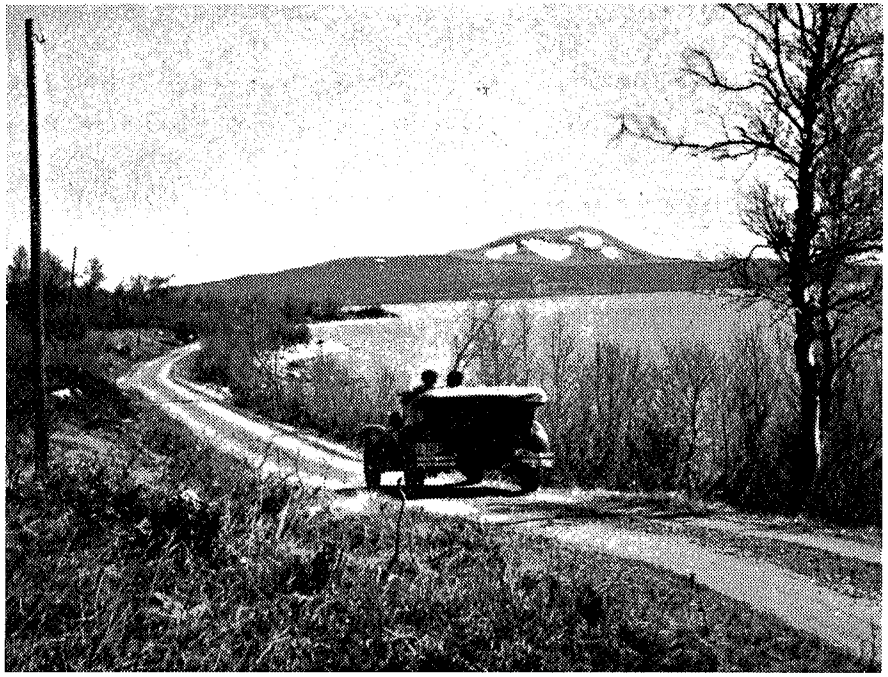

Fra en biltur langs Aursunden i 1930-årene.

vestre Rotåa et par kilometer øst for Stugudal. De som ønsker det kan dermed dele turen fra Kjøli til Nedalen i to, og Vektarhaugen, som drives som en selvbetjent hytte, er ellers et utmerket utgangspunkt for turer både til Nedalen og Kjøli.

Etter at TT i mange år hadde hatt et kvarter på Hilmo, ble denne avtalen sagt opp av eieren i 1966. Det ble dermed behov for en annen ordning for å opprettholde forbindelsen mellom Nordpå og Schulzhytta, og for fortsatt å ha et utgangspunkt for turer inn i Sylene fra Hilmo/Græsli-området. Det var imidlertid ikke så lett å finne den best egnede tomten, og det var ikke før i 1972 det ble endelig bestemt at den nye selvbetjeningshytta skulle bygges ved Motoppen ovenfor gården Græsli. Men når beslutningen først var tatt gikk byggingen raskt, og allerede i september 1972 var byggearbeidene ferdig. 15. februar 1973 ble så Græslihytta tatt i bruk. Hytta har tilsammen åtte senger, medregnet to i uthuset.

Det bør vel også nevnes at TT i 1903 fikk en hytte ved Kvernfjellvatna i Selbu som gave. Det var brukseier Paul Birch som forærte foreningen hytta Kvittyten, som da TT overtok den var i dårlig forfatning. Taket var bl.a. falt sammen over en del av hytta, men i 1906 fikk foreningen skrapt sammen nok penger til å få satt det istand. Hytta hadde plass til 9 personer, og den var i det minste et krypinn i en del av Sylene-traktene som på den tid ennå var lite besøkt. Dessverre ble Kvittyten flere ganger ramponert av uvedkommende, og TT så seg til slutt ikke råd for å holde hytta vedlike. Den forfalt derfor stadig mer, og den ble senere gitt tilbake til Birch's arvinger. I dag har som kjent Nord-Trøndelag Turistforening bygget Prestøyhytta i det samme området.

Trollheimen

Fotturismen i Trollheimen var såvidt begynt da TT ble stiftet, og navnet Trollheimen, som et samlende begrep på denne fantastiske fjellverdenen, er ikke stort eldre enn foreningen. Det ble først lansert av daværende statsadvokat Haakon Løken en gang i 1880-årene, og et bedre navn kunne vel denne delen av trøndersk og nordmørsk fjellnatur aldri fått.

Alt i 1888 ble det inngått avtaler om kvarter for fotturister på Storligårdene, på Vollanset ved Jølvannet og på Boggevollsetra i Svartådalen, og i 1889 begynte arbeidet med å merke og rydde de første rutene i Trollheimen.

Den letteste måten å komme seg til Trollheimen på var å ta toget til Hovin, for derfra å dra over Løvåsen og ned til Meldal. På gården Løvås, ca. 12 km fra stasjonen, var det inngått avtale om kvarter, men ellers var det også mulig å få overnatte flere steder i Meldal.

Fra Meldal fulgte man seterveien oppover langs elva Resa, og så fulgte merkingen elva Drugua oppover gjennom Blautmyrene og kom inn på seterveien fra Grindal innover mot Jøldalen. Sommeren 1889 ble den første gangstien gjennom Svartådalen ryddet, og i løpet av sommeren var Carl Schulz for første gang på besøk i Trollheimen. Han fulgte imidlertid en annen rute idet han gikk fra Romundstadbygda og via Rinnvatna ned til Liagarden, hvor den eneste faste beboeren i Folldalen, Arnt Liagarden, bodde. «Der lå jeg på gulvet hele natten», fortalte Schulz senere, og særlig mer bekvemt enn på Nedalen gård seks år tidligere hadde han det neppe.

Utsikt fra Trollheimshytta mot Snota. Bildet er tatt ved århundre skiftet. Fra årsskrift for 1901.

Trollheimshytta

Schulz var kommet til Trollheimen ikke bare for å gjøre seg kjent, han ville til Folldalen også for å se på tomten til den nye hytta som TT og Kristiansund Turistforening, etter TTs initiativ, skulle bygge i fellesskap like ved Fiskesetra. Tomten var på begge foreningers vegne plukket ut av stadsingeniør Grøndahl, som også hadde ført de nødvendige forhandlinger med eieren, gårdbruker Ingebrigt Einersen Fiske. Grøndahl hadde også utarbeidet tegninger og kostnadsoverslag, som inklusive erverv av to mål tomt, materialer og arbeidspenger lød på 2.300 kroner.

Man kan selvsagt lure på hvorfor TT valgte å bygge sin første hytte i Trollheimen så langt inne i fjellet, men årsaken er i grunnen åpenbar: Både i Jøldalen, Svartådalen og Storlidalen var det som nevnt mulig å få kvarterer ved avtale med setereiere og gårdbrukere. Men om man ønsket å åpne de sentrale delene av Trollheimen var det

ingen annen råd enn å bygge selv. Fra den tomten man hadde valgt i Folldalen var det rimelige dagsmarsjer både til Jøldalen og Storlidalen, og også over mot Gjevilvatnet og ned til Surnadal. En hytte her lå også gunstig til for turer opp på fjellene omkring, Trollhetta, Snota, Salen og Neådalssnota, så alt i alt var valget helt naturlig.

Byggingen av den nye hytta ble overlatt til setereieren, og arbeidet ble utført under tilsyn av stadsingeniør Grøndahl. Hytta ble reist i løpet av vinteren og våren 1889/90, og 15. juli 1890 ble Trollheimshytta tatt i bruk. Den var bygget i to etasjer, og i første etasje var det kjøkken, en liten peisestue som også ble brukt som spisestue, to mindre soverom og et rom for vertskapet. I andre etasje var det to store sovesaler. Tilsammen hadde hytta i sin første skikkelse 16 senger, men de fleste av dem var så brede at det fint gikk an å ligge to og to i dem. På de opprinnelige tegningene var forøvrig hytta tegnet tilnærmelsesvis slik den er i dag med den store peisestua i tillegg til den lille, men så stor fant ikke foreningene grunn til å bygge hytta i første omgang av hensyn til omkostningene.

Samarbeidet med Kristiansund Turistforening om Trollheimshytta varte i fem år. Ifølge avtalen skulle både byggekostnadene, driftsomkostningene og inntektene deles likt mellom de to foreningene. Det viste seg imidlertid snart at dette var en tungvint og vanskelig ordning, og etter flere års forhandlinger ble det i mars 1895 oppnådd enighet om at TT skulle overta hytta fullt og helt. Det var forøvrig først nå at hytta fikk navnet Trollheimshytta, tidligere hadde den gått under betegnelsen Folldalshytta.

I foreningens 25-års beretning (1912) heter det at antallet besøkende på Trollheimshytta til da hadde vekslet sterkt. «Det naadde i de første aar op til over hundrede i sæsonen, men sank fra midten av 90-aarene jevnt nedover. Grunden til den sterke nedgang er visstnok for en del at søke i de mange daarlige sommere, men maaske mest i cyklens store utbredelse. Først efter omtrent 10 aars forløp vokste atter lysten til vandrelivet, og samtidig begynte skiløperne i stadig stigende tal at søke op i de høieste fjeld. Det har i de senere aar oftere hændt at hytten i paasketiden har været ganske overfyldt, og da det vel er al utsigt til at søkningen til Troldheimen vil tilta, især naar Dovrebanen blir færdig, har man fundet det nødvendig at utvide hytten ved en tilbygning, saaledes som det allerede var

Trollheimshytta i 1890.

foreslaat i den oprindelige tegning. Ved denne vil man først og fremst faa en større spisestue, men samtidig har man tænkt at omordne rummene ovenpaa, saaledes at der istedenfor de to store sovesale blir mange mindre soverum med 1–3 senger i hvert.»

Arbeidene med utvidelse av hytta begynte høsten 1912 og i løpet av sommeren 1913 ble det nye tilbygget reist og brakt under tak. I 1914 ble nybygget innredet både i første og annen etasje, og den gamle hytta ble ombygget slik at man istedet for de to soverommene i første etasje fikk en store spisesal. Sommeren 1915 sto så hytta ferdig i sin nye skikkelse med tilsammen 36 senger. I 1920 kjøpte TT ytterligere 30 mål grunn omkring hytta, foruten at det også av Lars Olsen Fiske ble kjøpt et seterhus som i løpet av 1921 ble bygget opp som stall like ved hytta.

Etter krigen ble det igjen behov for utvidelse av hytta, og på generalforsamlingen i 1950 ble det opprettet et aksjonsutvalg «SOS Trollheimshytta» som skulle hjelpe styret med å skaffe de nødvendige midler. Utvalgets arbeid innbrakte 55.000 kroner, samtidig som foreningen også fikk 25.000 kroner fra Feriefondet, som ble fordelt mellom Trollheimshytta og Storerikvollen. Med smått og stort kom arbeidene på Trollheimshytta i 1951/52 til å koste nærmere 80.000 kroner.

Hytta ble nå utvidet mot øst, og under det nye tilbygget ble det laget en rommelig kjeller. I første etasje ble både kjøkkenet og spisesalen utvidet, foruten at hytta på sørsiden også fikk to rom for betjeningen. I annen etasje ble det lagt inn to åttesengs rom og to firesengs rom, foruten at den gamle delen ble ominnredet slik at gangen i annen etasje ble rett. Det ble også anlagt tørkerom og vaskerom for både damer og herrer. Etter utvidelsen hadde hytta nå 56 senger. Det er siden 1952 ikke foretatt ytterligere utvidelser av Trollheimshytta, men i forbindelse med 100-års jubileet håper foreningen å få samlet inn nok penger til at det kan bygges en selvbetjeningsavdeling.

«Hester og karer kommer trette og svette til Trollheimshytta etter 3,5 mils tur over fjellet for å bringe mat til sultne turister».

Jøldalshytta

Som nevnt hadde foreningen alt i løpet av sine første år fått en avtale om kvarter på Vollansetra i Jøldalen. I 1905 var styremedlem Ludv. Schulerud på en inspeksjonstur i Trollheimen, og i hans innberetning for styret het det bl.a.: «Fra Aa i Meldalen, hvor der er meget godt kvarter, er der en vel lang dagsmarsch ind til Troldheimshytten. Det er derfor en ikke liden ulempe, at der ikke er bedre kvarter at faa underveis end Vollansæter. Thi her er det ikke rart. Der er vistnok et lidet rum med en seng som er nogenlunde, men rummet ovenpaa, som maa benyttes naar der er flere, og hvor der er 3 eller til nød 5 feltsenge, er trangt og saa lavt, at et voxent menneske ikke kan staa opreist derinde. Desuden stiger al dampen fra kogningen i sæteren derop og gjør det klamt og uhyggeligt.

Jeg overnattede ikke paa Vollansæter, men gik videre til Baagaavoldsæter, hvor jeg slog mig ned for natten. Der er her i et særskilt rum (meget utæt) to store gode senge, men sengklæder (skindfæld) kun i den ene. Af levemaade er der ikke andet at faa end brød, smør, melk og kaffe. Men det forsoner man sig jo let med, naar man faar saa god seng. Baagaavoldsæter kan man dog ikke længer regne paa som turistkvarter. Sæteren er nemlig bortleiet til en Grindalsgaard, og folkene her vil helst ikke modtage turister, om de end ikke netop nægter nettelogis til dem, der kommer did om aftenen. Det er min overbevisning, at turistforeningen bør gjøre noget for at skaffe et skikkeligt kvarter paa denne rute, og da helst paa Vollansæter.»

Året etter så foreningen seg nødt til å si opp avtalen om kvarter på Vollansetra, «forholdene der er saa primitive, at man fandt, at stedet ikke burde have turistforeningens stempel, og forsøget paa at faa lokale og stel forbedret strandede paa eierens uvilje til at indgaa paa de vilkaar som foreningen maatte stille.»

I 1907 var imidlertid spørsmålet om kvarter i Jøldalen løst. Etter forhandlinger med flere setereiere fikk foreningen til slutt kjøpt en av Jøldalssetrene, «den vestligste i den store sætergrend som paa staar avmerket som Myren og Grindalssætre. Husene ligger øverst paa en stor sætervold med vakker udsigt over Jølvandet og en række fjeld og tinder i baggrunden». Styremedlem Fridtjof Brun, som samme sommer inspiserte setra, skrev at det neppe kan herske tvil om at det nye stedet vil bidra til økt trafikk i Trollheimen. «Letvindt blir det

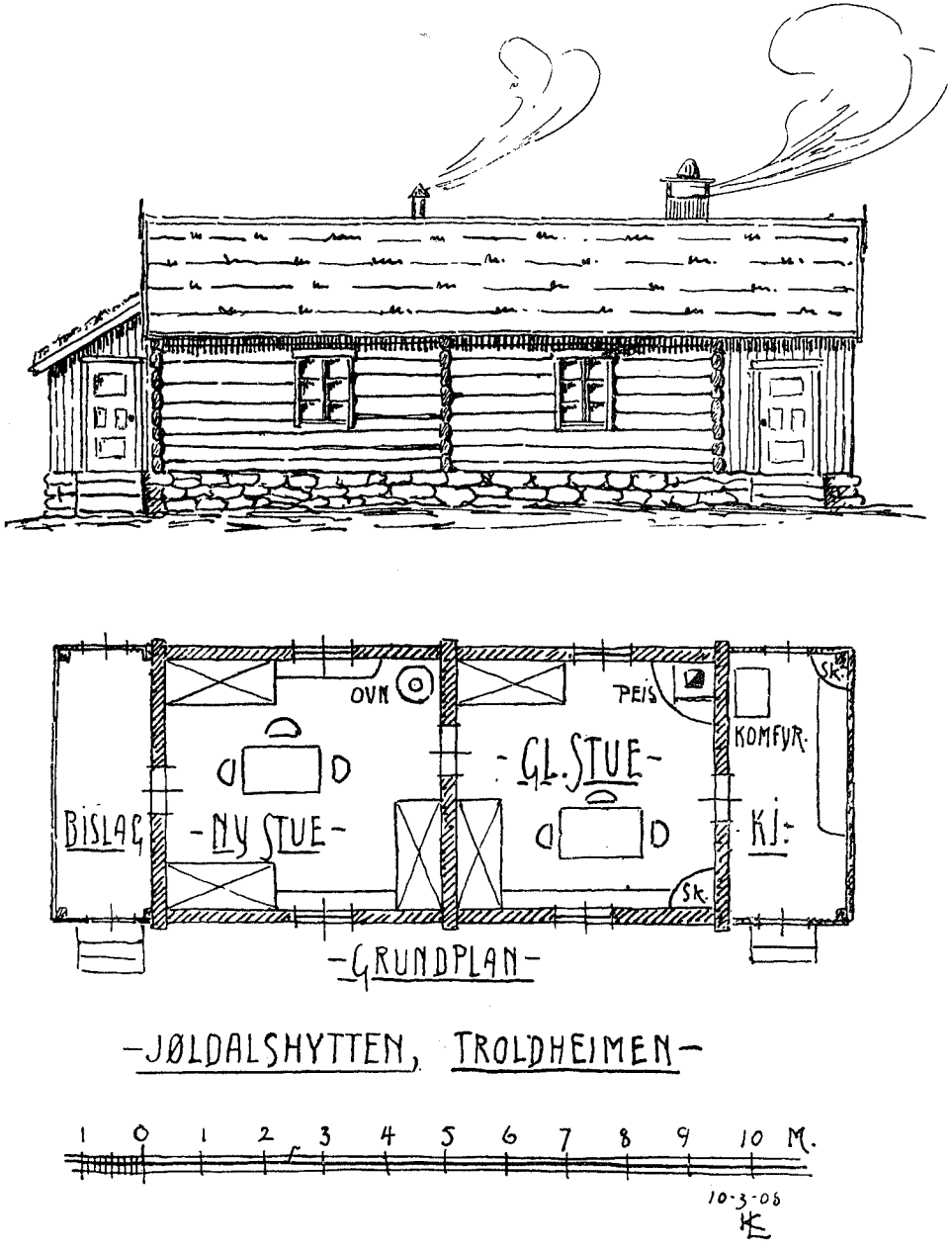

Tegninger som viser utvidelse av Jøldalshytta i 1908.

Den første Jøldalshytta på Hoset.

ogsaa at komme did, naar jernbanen (Thamshavnbanen) blir færdig til Løkkens gruber. Paa halvandet døgn vil man uden vanskelighed kunne naa ind til Jøldalssæteren fra Trondhjem. Jeg tror, turistforeningen kan lykønske sig med kjøpet av den nye stue, baade hvad pris og beliggenhed angaar.»

Arbeidet med å omgjøre setra til turisthytte startet straks handelen var avgjort, og allerede til påske 1908 kunne kjøkkenet og et rom tas i bruk. Eiendommen besto av seterhus, fjøs, høybu og to mindre ubrukelige hus. Tømmeret fra fjøset og høybua ble brukt til å utvide seterhuset, slik at det ble to rom, kjøkken og et lite bislag. Den nye hytta fikk i alt 10 senger, og kostnadene beløp seg til ca. 1.300 kroner (kjøpesummen 520 kroner, ombygging 300 kroner og inventar 500 kroner).

Jøldalshytta ble helt fra starten av en suksess for TT. I sitt første år hadde hytta besøk av 27 skiløpere og 70 fotturister, og besøkstallene fortsatte å stige jevnt og trutt i årene som fulgte. I 1912 var besøket på Trollheimshytta og Jøldalshytta omtrent det samme – 204 på Trollheimshytta og 195 på Jøldalshytta – og det er ut fra dette lett å forstå at Jøldalshytta var i ferd med å bli for liten. En utvidelse var i høyeste grad ønskelig, men foreningen manglet pengene som var nødvendig.

Etter en del undersøkelser og overveielser kom foreningen til at den beste løsningen måtte være å bygge en helt ny Jøldalshytte, og dette ble vedtatt på en ekstraordinær generalforsamling i november 1915. Der ble det også vedtatt å be medlemmene om et rentefritt obligasjonslån på tilsammen 8.500 kroner, hvor hver obligasjon kostet 10 kroner. Lånet var helt nødvendig for at foreningen skulle klare finansieringen av den nye hytta, som med inventar var kostnadsberegnet til 15.000 kroner.

I slutten av 1917 var arbeidet med den nye Jøldalshytta, som ble bygget noen kilometer lenger vest enn den gamle, kommet så langt at trafikken kunne overføres dit. Den gamle hytta ble solgt. Helt ferdig med peisestue, kjøkken og betjeningsrom i første etasje, og 8 soverom med tilsammen 23 senger i annen, ble hytta imidlertid først til sommersesongen 1918. I 1963 ble Jøldalshytta modernisert og utvidet, slik at den i dag har 48 senger. I likhet med Trollheimshytta, ønsker foreningen nå å få reist en selvbetjeningsavdeling også ved Jøldalshytta, slik at de som ønsker det kan bruke Trollheimen hele året, og ikke bare når hyttene er åpne i påsken og om sommeren.

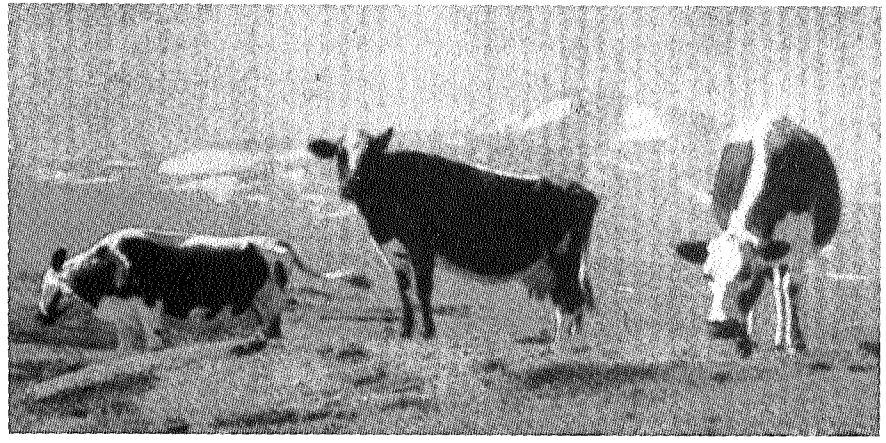

Beitende kyr ved Jølhaugen i 1930-årene.

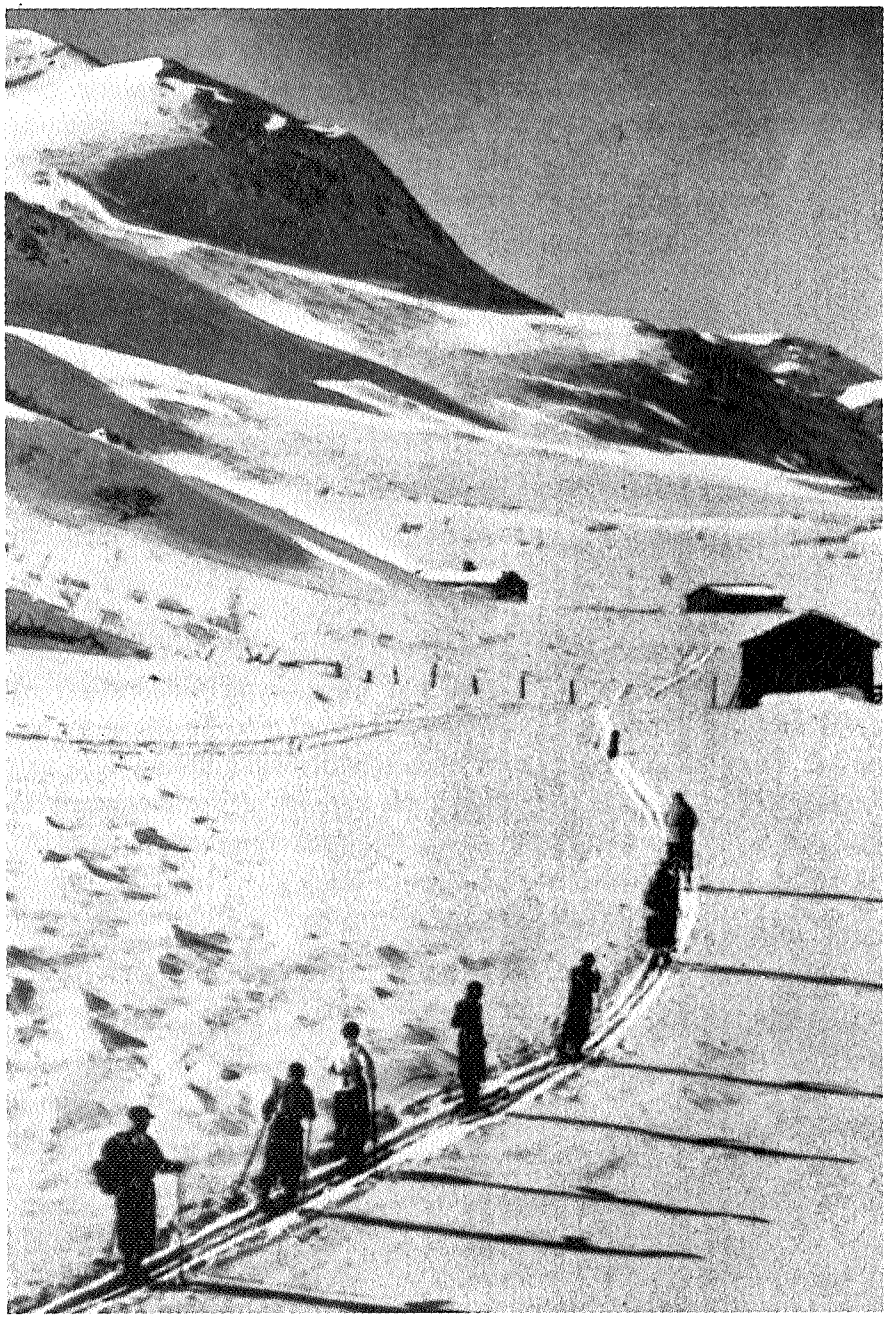

På skitur i Trollheimen i 1930-årene. Turen går fra Jøldalshytta mot Svarthetta.

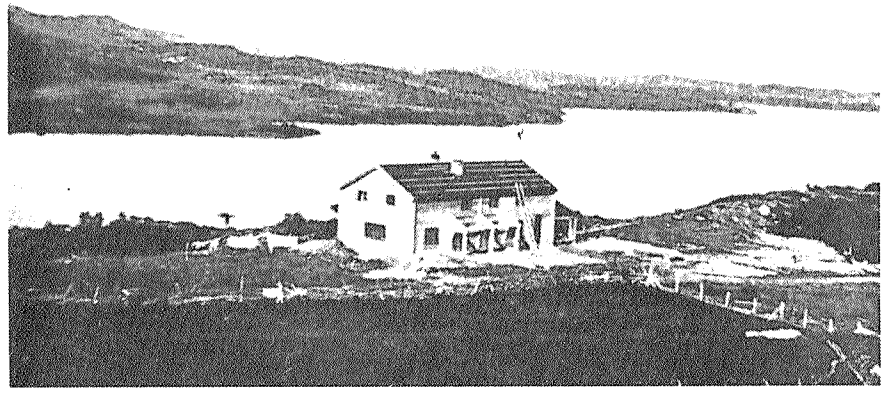

Fra byggingen av den nye Jøldalshytta i 1918.

17. mai på Jøldalshytta i 1921.

Gjevilvasshytta

Ved Gjevilvatnet fikk TT, etter at Trollheimshytta var reist, avtaler om kvarterer på Rolvsjordsetra og Vassendsetra. Det ble også merket ruter mellom Gjevilvatnet og Trollheimshytta, både over Mellomfjell og langs vannet til Vassenden, opp gjennom Hyttdalen og ned Folldalen.

Samtidig som arbeidet pågikk med å få bygget en ny Jøldalshytte, ble det av styret pekt på at det også var nødvendig å få bygget en egen hytte i Gjevilvasstraktene, og det ble satt av penger til dette på budsjettene. I 1919 sa eierne av de to setrene foreningene hadde hatt avtale med klart fra at de ikke lenger tok imot turister, og TT så seg etter dette nødt til gjennom pressen både i Trondheim og Oslo å advare fotturistene mot å dra til fjells via Gjevilvassdalen.

I 1918 var foreningen blitt tilbudt en tomt, som det ble takket nei til av hensyn til beliggenheten. «Som bekjent er der ved Gjevilvatnet bygget en hel del private hytter i de senere aar, grundpriserne er steget sterkt, og der er ikke længer mange heldige liggende tomter at vælge imellem,» heter det i årsberetningen for 1919. Likevel lyktes det foreningen i løpet av dette året å finne en velegnet tomt som styret fant at foreningen burde sikre seg, selv om prisen var høy. Denne tomten, som lå like ved Rolvsjordseter, var på nesten 10 mål, og prisen pr. mål var 200 kroner. Styret var imidlertid, på grunn av tidens priser og foreningens økonomi, sterkt i tvil om det i løpet av kort tid ville være mulig å få reist en hytte her, og mente at «man i mellemtiden faar søke at faa en ordning istand med en eller anden av sætereierne længer ute i dalen».

Fra sommeren 1920 ble det inngått avtale om kvarter med eieren av Skarsemsetra, som ligger et par kilometer lenger nede i dalen fra der Gjevilvasshytta nå ligger. Det ble innredet kjøkken og soverom med 11 senger på setra, men det var klart at forholdene i Gjevilvassdalen til tross for dette var høyst utilfredsstillende. Det ble derfor vedtatt at man likevel skulle forsøke å få reist en egen hytte på tomten som var kjøpt, og i september 1921 lyktes det foreningen å få kjøpe en gammel Oppdalsstue fra 1813 av gårdbruker Ole Vindal på gården Sliper på Lønset. Bygningen ble vinteren 1921/22 revet og fremkjørt til Gjevilvatnet, hvor den så ble gjenreist i sin gamle skikkelse. Hele annen etasje ble oppdelt i mindre soverom med tilsammen 22 senger, mens første etasje fikk beholde sitt opprinnelige utseende, bortsett

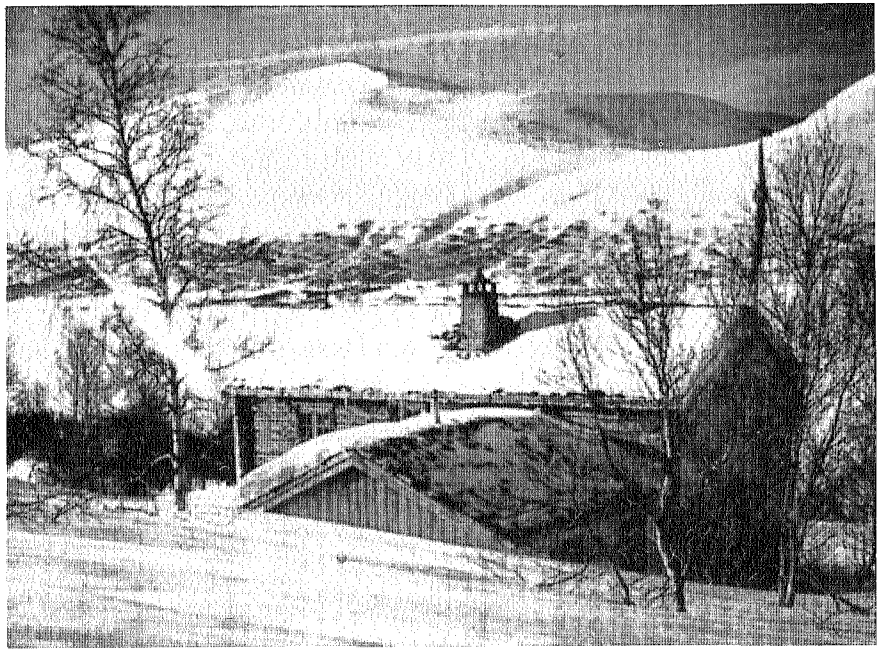

Gjevillvasshytta — 1922.

fra at det ble laget et tilbygg for å skaffe hytta en spisestue.

1. juli 1922 ble Gjevilvasshytta innviet, og dermed var også rutenettet i Trollheimen fast etablert. Både i Gjevilvassdalen, Jøldalen og Folldalen var foreningen nå herre i egne hus.

I 1923 kjøpte TT forøvrig også naboeiendommen for 3.000 kroner, og «den derved erhvervede skog vil være tilstrækkelig til dækning av hyttens vedforbruk saavel paaske som sommer», som det heter i årsberetningen for 1923. Tilsammen er TTs eiendom ved Gjevilvatnet på 65 mål.

Ny type turister

Med Gjevilvasshytta fikk TT nå etter hvert også en ny type fjellturister å ta hånd om. Det var folk som på grunn av hyttas lettvinte adkomst tok en dagstur til fjells, for så, etter en kopp kaffe og litt mat på hytta, å returnere til bygds igjen. De kom seterveien innover Gjevilvassdalen, først til fots, eventuelt med hest og vogn, og

siden også med bil. «Seterveien fra Vognill og frem til Gjevilvasshytta er nu ganske bra. Den er blitt utbedret for «bompenger» som trafikerende biler må erlegge for å benytte veien,» heter det i årsberetningen for 1935. I denne forbindelse er det forøvrig interessant å lese hva foreningens «grand old man» og første formann, Carl Schulz, mente om biltrafikken innover fjellet da han ble spurt om dette i forbindelse med foreningens 50-års jubileum i 1937:

– Det går ikke an å forbeholde landets naturherligheter for en eksklusiv krets av Feinschmeckere som anser apostlenes hester som det eneste fremkomstmiddel som er respektabelt! Det kan naturligvis være generende med bilene for dem som gå alene i fjellet. Men det nytter ikke å stampe mot utviklingen på dette felt – man er barn av sin tid, ikke av fortiden! sa Carl Schulz, som i 1937 var 86 år gammel.

Senere er det som tidligere nevnt kommet bilvei også helt frem til Nedalshytta, og fra parkeringsplassene ved Sankåvika og Jølhaugen er det bare få kilometer å gå til Storerikvollen og Jøldalshytta. Av TTs tilsammen 14 hytter og kvarterer er det i dag faktisk bare Trollheimshytta og Schulzhytta som kan sies å ligge virkelig langt fra vei. La oss derfor håpe at det preg av «langt av lei» som disse hyttene ennå har kan bli bevart – vi trenger slike hytter også i en stadig mer hektisk og stressende hverdag.

«Tingstua» bygges til

Etter hvert ble også Gjevilvasshytta for liten, men den gamle «Sliperstua» var en antikvarisk sett altfor fin og verdifull bygning til at man bare kunne bygge på den, slik man f.eks. hadde løst plassproblemene på Trollheimshytta. «Sliperstua» var dessuten i kraft av sin alder fredet, noe som førte til at også riksantikvaren hadde et ord med i laget når en utvidelse skulle foretas. Spørsmålet var så hvordan man mest pietetsfullt skulle øke kapasiteten.

Etter diverse undersøkelser kom foreningen omkring 1950 i kontakt med gårdbruker E. Syrstad i Meldal. Han hadde en annen gammel fredet bygning til salgs, den såkalte «Tingstua», som i sin tid hadde vært brukt av daværende sorenskriver Rambech, som i 1814 var utsending til riksforsamlingen på Eidsvoll. Bygningen var i en ganske dårlig forfatning, taket var delvis rast sammen, men tømmeret

Yrende folkeliv ved Gjevilvasshytta en påskedag.

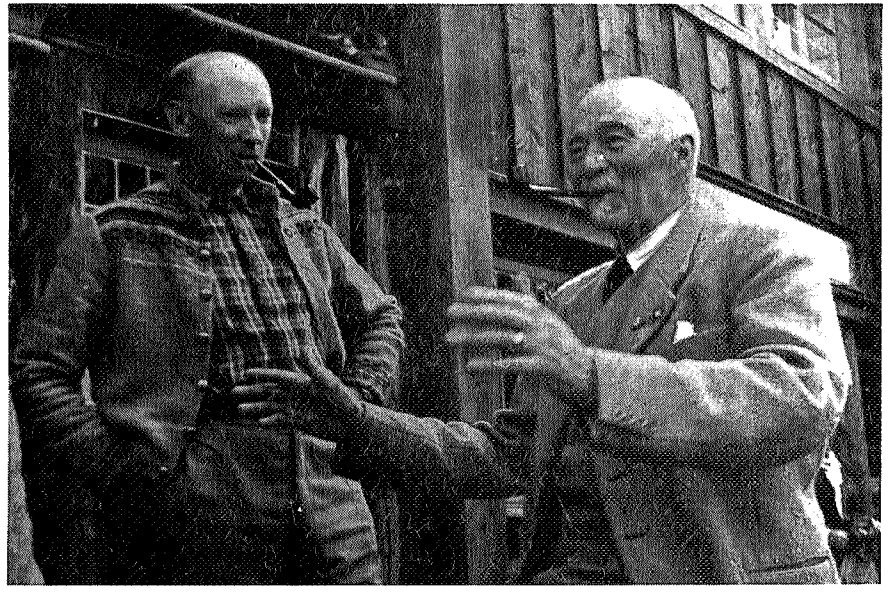

Fra Gjevillvasshytta i 1951 - Fridthjof Brun (t.h.) forteller om fisken som slapp.

var ennå godt og størrelsen på huset passet ganske nøyaktig til TTs utvidelsesplaner ved Gjevilvatnet. Da riksantikvaren sa ja til at bygningen kunne flyttes, og til og med bevilget penger slik at «Tingstua» kunne bli tatt vare på, var saken klar.

Som med «Sliperstua» ble første etasje beholdt uforandret, mens annen etasje ble bygget om for å gi plass til 10 soverom med tilsammen 30 senger. Gjevilvasshytta hadde dermed fått i alt 52 senger, og hytta ble etter utvidelsen nærmest av seg selv foreningens «flaggskip». De to gamle bygningene ble bygget sammen med et mellombygg som rommet både hovedinngang, trapper og kjøkkenet. Arkitekt for utvidelsen av Gjevilvasshytta var Roar Tønseth sr., som helt fra 1920-årene til 1970 kom til å sette sitt solide preg på TTs byggevirksomhet (se omtale i årboka for 1985, side 146).

Hytta ble i sin nye skikkelse innviet St. Hans-aften 1950, og av TTs årsberetning for samme år fremgår det «at den nye Gjevilvasshytta ikke er blitt for stor. Det vitner det enorme besøket den har hatt i sommer om, idet det tilsammen har overnattet 2016 personer, foruten de mange hundre som bare har avlagt hytta et dagsbesøk».

Men stadig bruk setter sine spor, og i 1975 var det behov for større vedlikeholdsarbeider på hytta. Det ble nå bygget ny betjeningsfløy og nytt kjøkken, foruten at hytta også fikk nytt vannanlegg, nytt elektrisk opplegg, ny varmtvannstank og ny resepsjon/kiosk.

Bårdsgarden og Kårvatn

I tillegg til sine egne hytter i Trollheimen har TT også avtale om kvarter og et meget godt samarbeide med eierne på Bårdsgarden i Storlidalen og Kårvatn i Todalen. På begge disse gårdene er det innredet selvbetjeningskvarterer av høy standard som er tilgjengelige hele året. Besøket har begge steder i de senere årene vært meget bra, og belegget blir forhåpentlig ikke mindre når TT i løpet av få år også får opprettet selvbetjeningsavdelinger på Jødalshytta og Trollheimshytta.

Forut for Bårdsgarden hadde TT helt fra sine første år kvarter i Storlidalen på Storligårdene. I 1949 fikk foreningen leie Kåsa, som i mange år ble fjellturistenes faste tilhold i dalen. Stedet hadde 16 senger og passet utmerket som turistkvarter, sentralt som det lå med ruter til Innerdalen, Kårvatn, Trollheimshytta og Gjevilvasshytta. Da

Kåsa i Storlidalen.

TT i 1976 ikke fikk fornyet leiekontrakten var det derfor stor glede i foreningen over at det lyktes å få en avtale med Bårdsgarden, som ligger bare noen hundre meter nedenfor Kåsa. Selvbetjeningskvarteret på Bårdsgarden ble først opprettet i det gamle eldhuset på gården, men senere er det flyttet inn i den ene halvdelen av selve våningshuset. Selvbetjeningskvarteret på Bårdsgarden har i dag 20 senger. Det er bilvei helt frem, elektrisk lys og dusj, og Bårdsgarden er uten tvil et kvarter mange setter pris på.

Det samme kan man også trygt si om det nye selvbetjeningskvarteret på Kårvatn, som har 18 senger. Også her er det bilvei helt frem, elektrisk lys og dusj.

Helt siden TTs første år har fjellturister overnattet på Kårvatn, som altså har lange tradisjoner som turistkvarter. Men det var først omkring 1920 det ble inngått en avtale mellom TT og den daværende eieren av gården, ingeniør Josva Halle, som hadde tatt over gården i 1911. I årboka for 1919 heter det: «Det blev nævnt i forrige

Bårdsgården — TT's nåværende kvarter i Storlidalen.

aarsberetning at eieren av Kaarvatn lovte sommeren 1919 at motta turister som før, uagtet stellet for dem kunde volde vanskeligheter for gaardens drift. Han maatte dog sætte som bestemt betingelse at de ankom i borgerlig tid. Bestyrelsen er fuldt klar over det berettigede i hvad eieren av Kaarvatn har anført, og finder at foreningen har al grund til at være taknemlig for den velvilje som turisterne trods alt bestandig har møtt der. Foreningen underhandler for tiden med eieren om et arrangement som forhaabentlig vil bli til begge parters tilfredshet».

I alle år siden har så TT hatt «et arrangement» på Kårvatn. Det er i dag en ny generasjon som har tatt over gården, og i 1984 ble det nye kvarteret i den nyrestaurerte «Målastua» tatt i bruk.

Vern av Trollheimen

I et brev til frilufts- og naturvernkonsulentene i Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal fylker datert 3. januar 1974, fremmet professor Olav Gjærevoll et forslag om at Trollheimen burde vernes som nasjonalpark. Gjærevoll viste til de naturkvaliteter som finnes i denne fjellheimen – bl.a. er de botaniske verneverdiene meget store – og han pekte videre på at også den rekreasjonsmessige verdi burde tilsi et vern. TT ga straks tanken om et vern av Trollheimen sin fulle støtte.

Nasjonalpark blir det imidlertid ikke i Trollheimen, i hvert fall ikke i første omgang, og årsaken til det er at nasjonalparker ifølge någjeldende naturvernlov bare kan etableres på statlig grunn. Det er imidlertid nå utarbeidet et verneforslag som omfatter i alt omlag 1200 km^2. Bortsett fra et fire km^2 stort urskogsreservat i den vestre delen av Svartådalen, vil området få status av landskapsvernområde. Saken er nå kommet så langt at fredningen av Trollheimen trolig vil være gjennomført i løpet av 1987.

Orkelsjøhytta og Dindalshytta

I 1920-årene hadde TT planer om å opprette både rutenett og turistkvarterer i fjelltraktene mellom Oppdal og Kvikne. I 1924 ble det etablert et privat kvarter på Borkhussetrene i Såtteldalen, og samme år begynte TT forhandlinger med byfogd H. Løcke i Trondheim om å overta hans eiendom ved Sjøseteren på nordvestsiden av Orkelsjøen. Eiendommen besto av 20 mål grunn med en liten hytte med to rom, som begge var ca. 4 x 4 meter. Eiendommen ble kjøpt i 1925 for 4.000 kroner. Av Den Norske Turistforening fikk TT materialer fra to brakker som sto i Drivdalen, og som DNT hadde fått av NSB etter byggearbeidene på Dovrebanen. Materialene ble fraktet opp til Orkelsjøen på vinterføre og brukt til et 2-etasjes tilbygg til den opprinnelige hytta. Orkelsjøhytta, som nå hadde åtte senger fordelt på to soverom, ble innviet våren 1927.

Selv om Orkelsjøhytta aldri ble startpunkt for et nytt og omfattende rutenett, så var det i mange år etter at hytta ble åpnet mange fjellturister som benyttet seg av det nye tilbudet og ble godt kjent i disse fine fjelltraktene.

Men etter hvert havnet Orkelsjøhytta i en bakevje, ikke minst etter at det ble mer eller mindre slutt på mulighetene for kvarter sørover mot Folldalen. Hytta ble derfor stadig mindre brukt, og vedlikeholdet ble det også så som så med, TT så seg ikke råd til å prioritere en lite

Oversiktskart

over

vardete ruter i Trollheimen

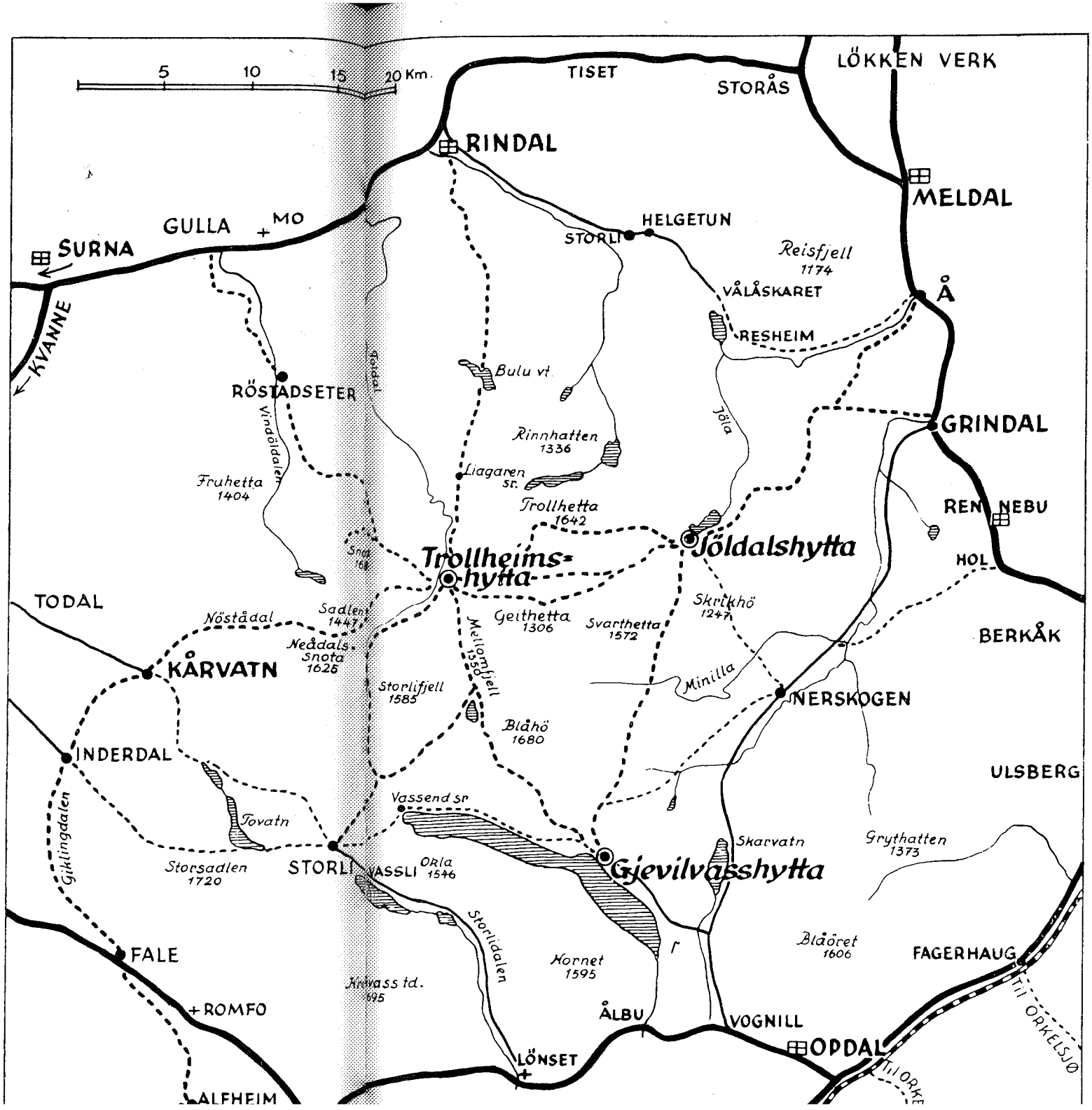

Orkelsjøhytta slik den ble bygget i 1927.

brukt hytte fremfor de mange oppgavene man hadde i mer sentrale fjellstrøk. I siste halvdel av 1970-årene var Orkelsjøhytta blitt i en så dårlig forfatning at TT ikke lenger fant grunn til å reklamere for stedet, og til slutt ble Orkelsjøhytta rett og slett stengt.

Etter en del frem og tilbake ble det imidlertid i 1982 endelig bestemt at TT skulle beholde hytta og at den skulle restaureres. Arkitekt Erik Stabell, som har utført mye arkitektarbeide for TT i de senere årene, fikk i oppdrag å planlegge restaureringen, og for 100.000 kroner har TT fått en hytte som nå absolutt kan anbefales. Hytta fikk nye vinduer, nye ovner og piper, ny vedbu/matbu og den kombinerte stue- og kjøkkendelen ble isolert. Hytta har fortsatt åtte senger i den to-etasjes delen, men sengene er så brede at man godt kan ligge to i hver av dem. Med benkene på stua er det dermed sengeplass for 18 personer dersom det skulle være behov for det.

Utover det faktum at hytta nå er restaurert har TT ikke gjort seg opp noen endelig mening om hva som videre bør gjøres. Hytta kan

enten kort og godt brukes slik den ligger for seg selv i forhold til TTs øvrige rutenett, eller det kan satses på å få gjenopprettet merkingen over mot Folldal og få merket ruter f.eks. over mot Kongsvoll og mot Kvikne og kanskje også videre østover tvers over Gauldalsvidda til Ålen. At Orkelsjøtraktene fortjener større oppmerksomhet enn tilfellet har vært i de senere årene, er det i hvert fall liten tvil om.

TT har imidlertid enda en hytte i Oppdalstraktene – Dindalshytta. Den ligger sør for Lønset og ble bygget etappevis av Hjalmar Olsen i 1930-årene av materialer fra flere bygninger som hadde stått andre steder. Det siste tilbygget ble gjort i 1945.

Helt siden krigen hadde Olsen hatt en avtale med TT om å ta imot fotturister i hytta, og da han døde i 1961 arvet foreningen Dindalshytta med innbo og det hele, bl.a. et stort bibliotek. Etter at nødvendige restaureringsarbeider var foretatt ble hytta åpnet som en selvbetjeningshytte i 1965. I 1981 ble det gjennomført nye omfattende arbeider på hytta, som nå er isolert til fullgod vinterhytte. Dindalshytta har 11 senger.

Siden 1930 har TT hatt en egen turkomité som har arbeidet med opplegg av forskjellige utflukter og fellesturer. Da som nå arrangerte turkomiteen turer både sommer som vinter, og til å begynne med ble det også arrangert utflukter med både tog og båt, bl.a. med hurtigruteskip som lå disponible i Trondheim om søndagene.

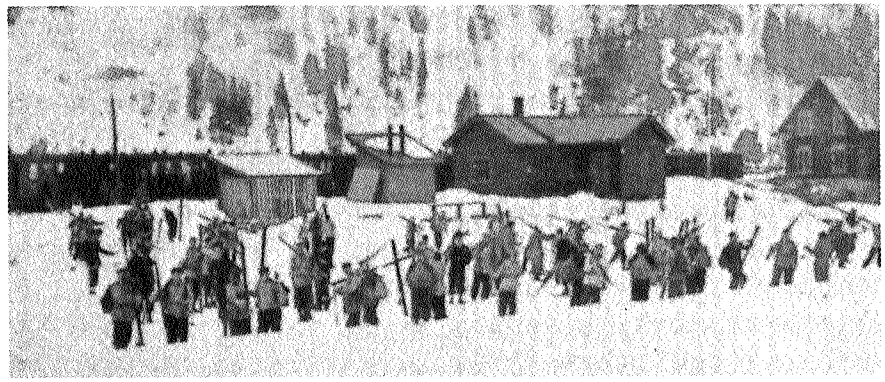

Klar til start på en felletur i Gaulsdalsfjella i 1935. De mange deltakerne (150) forlater toget på Kotsøy.

Fellestur til Storlien i 1949. Deltagelsen var upåklagelig.

Etter krigen kom turkomiteen for alvor i gang med arbeidet igjen i begynnelsen av 1950-årene. Antallet turer og arrangement har variert noe fra år til år, men 1961 var et rekordår med 35 forskjellige turer i det trykte programmet. I tillegg kom så de ukentlige kveldsturer i byens nærmeste omegn som komiteen på den tid også sto for.

Mot slutten av 1970-årene var imidlertid interessen for fellesturer dalende, og i begynnelsen av 1980-årene var antallet turer som turkomiteen sto for helt nede i fire. Turkomitéen er imidlertid nå reorganisert og knyttet nærmere opp til styret og den daglige driften av foreningen, og i jubileumsåret kan TT, som i de nærmeste foregående år, presentere et fyldig og variert turprogram.

Foreningens årbok har gjennom alle år vært imøtesett med stor interesse av medlemmene. Boken har da også bragt mye interessant lesestoff, ikke bare om foreningen og dens arbeid, men også artikler om en rekke historiske, kulturhistoriske, botaniske og zoologiske emner, foruten naturligvis turbeskrivelser og en mengde artikler som

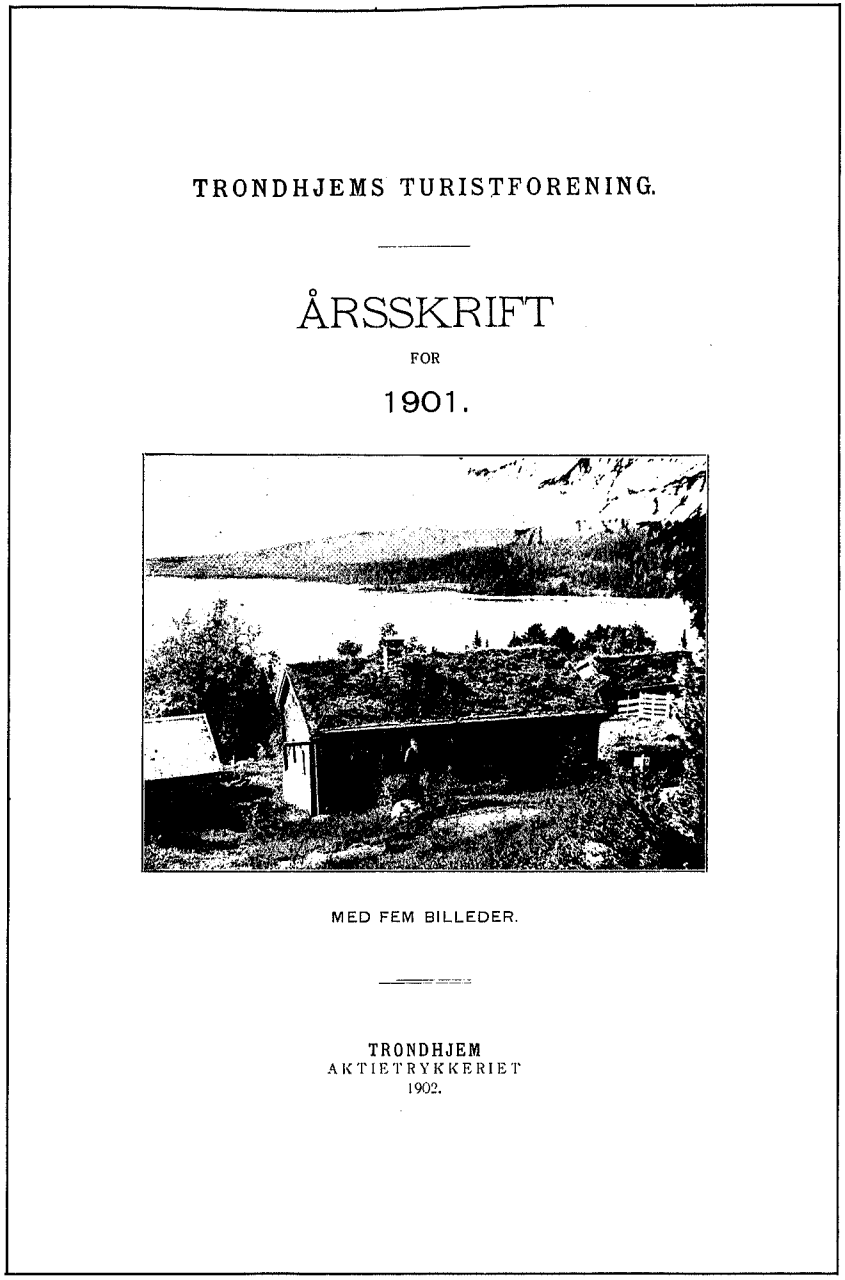
TRONDHJEMS TURISTFORENING.

ÅRSSKRIFT

FOR

1901.

MED FEM BILLEDER.

TRONDHJEM
AKTIETRYKKERIET
1902.

Dette var forsiden på TT's årsskrift for 1901.

har presentert det trønderske fjellandskapet.

TTs første trykte årsberetning ble presentert 28. mars 1889. Det var en liten trykksak på 16 sider, men alt i 1896 var årsberetningen utvidet til en årbok med artikler om forskjellige emner og med fem bilder. På grunn av foreningens økonomi ble imidlertid årsskriftet etter 1906 redusert til en ren årsberetning igjen, men i forbindelse med 40-års jubileet i 1927 ble det på nytt gitt ut en skikkelig årbok, og siden har det vært slik.

Også under krigen klarte foreningen å få gitt ut årboka, og kanskje bør årboka for 1944 nevnes spesielt i den forbindelse. Sylene-området var hovedtema for boka, selv om TTs hytter var stengt og grensetraktene et område som det var forbudt å bevege seg i for folk flest. Boken inneholdt en rekke opplysninger av verdi for folk som var nødt til å flykte over grensen og bak i boken var det til og med tatt med et oversiktskart, som rett nok ikke var noe å gå etter, men som i hvert fall kunne være til hjelp ved planleggingen av fluktruter. Redaktørene, Arne Falkanger og foreningens daværende sekretær Reidar Jørgensen, var spent på tyskernes reaksjon, men den uteble helt.

Foreningens årbøker er selvsagt den beste kilden for alle som vil vite mer om TT enn selv denne forholdsvis fyldige 100-års beretningen kan gi av opplysninger. Årbøkene er interessant – og hyggelig – lesning, og tilsammen gir de et meget interessant inntrykk av både foreningens og fotturismens utvikling i Trøndelag fra 1887 og frem til i dag.

Medlemstall og hyttebesøk

I løpet av sitt første år fikk TT som nevnt 273 medlemmer. I 1897 var medlemstallet steget til 271, hvorav bare fire forøvrig var kvinner. Dette var typisk for fjellturismen i dens første år, det var en sport for menn i det alt vesentlige, og først og fremst menn med en viss samfunnsposisjon.

Ved århundreskiftet var medlemstallet bare økt til 276 og i 1910 var det gått ned til 250. I løpet av de neste ti årene vokste imidlertid medlemstallet til 952 i 1920, og i 1930 hadde foreningen 1113 medlemmer. Av disse var det fortsatt syv som hadde vært med siden starten i 1887. I 1940 hadde antallet medlemmer klatret over to tusen til 2133.

Etter krigen skjøt medlemstallet for alvor i været. I 1949 hadde foreningen 6726 medlemmer og året etter 7506, altså en tilvekst på 780. Ti år senere var antallet medlemmer oppe i 7856 og i 1963 hadde TT sitt hittil høyeste medlemstall noen gang – 8045. Så gikk det med noen få unntak jevnt nedover. I 1970 hadde foreningen 7368 medlemmer, i 1980 6710 og i 1983 var medlemsantallet helt nede i 5987, som er det laveste siden krigen.

Årsaken til denne nedgangen er nok å finne i flere forhold. I begynnelsen av 1960-årene begynte folk flest å få privatbil, noe som førte til at mange foretrakk bilturer fremfor fjellturer. Velstandsveksten førte også til at stadig flere fikk egen hytte, og utover i 1970-årene kom så «Syden-boomen». Fra å være omtrent det eneste ferie- og fritidstilbudet til folk flest, hadde TT plutselig fått konkurranse fra mange kanter, og i den stadig skjerpede kampen om folks fritid var TT dårlig rustet til å markedsføre sitt tilbud. Men heldigvis – folk har åpenbart oppdaget at fjellet nok ikke er så dårlig ferie likevel, og siden 1984 har medlemstallet igjen økt. Ved inngangen til jubileumsåret hadde TT 7202 medlemmer.

I 1900 hadde foreningen 203 overnattinger på de hyttene som man da rådde over. I 1936 var antallet overnattinger steget til 2898, og i 1945 opplevde TT som før nevnt en enorm tilslutning. I løpet av bare sommersesongen var det da 6245 overnattinger på Nedalshytta, Storerikvollen, Gjevilvasshytta, Jøldalshytta, Trollheimshytta og Orkelsjøhytta.

I 1950 var antallet overnattinger kommet opp i 13591, i 1960 14376, 1970 14041 og i 1980 13898. Også besøkstallet har imidlertid økt siden, og i 1986 hadde foreningen 17318 overnattinger.

Det er liten tvil om at både medlemstall og besøk kan økes, og bedre markedsføring og bedret standard på hyttene vil derfor være noen av foreningens viktigste oppgaver i årene som kommer.

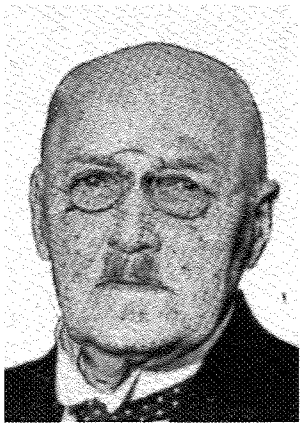

1. Carl Schulz 1887—1904 (E. A. Tønseth fungerte som formann i årene 1900—1901, da Schulz ba seg fritatt av arbeidsmessig hensyn)

2. Axel Sommerfeldt 1904—1919

3. Fridtjof Brun 1919—1934

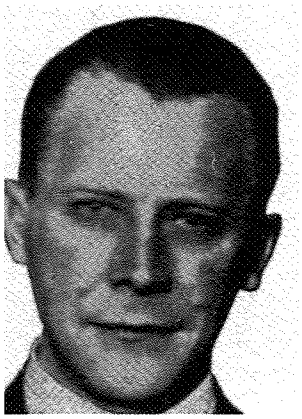

4. Thor Tharum 1934—1945 (Tharum ble avsatt av Nasjonal Samling 10. november 1942)

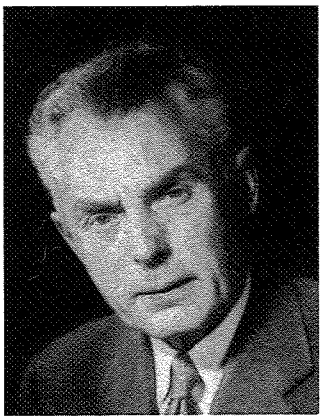

5. Arne Falkanger 1945—1953

6. Reidar Jørgensen 1953—1957

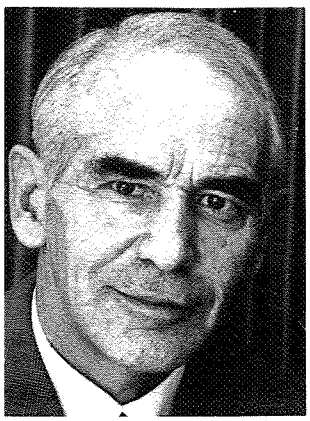

7. Eivind Kierulf 1957—1965

8. Johs. B. Havig 1965—1968

9. Fritz Christensen 1968—1974

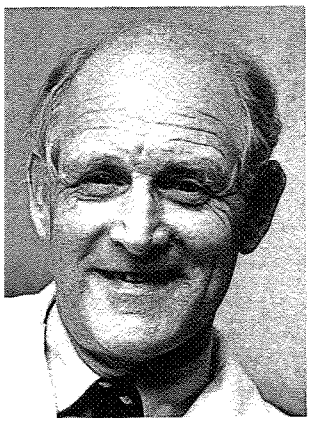

10. Frantz-G. Mørch 1974—1980

11. Gustav Lien 1980—1984

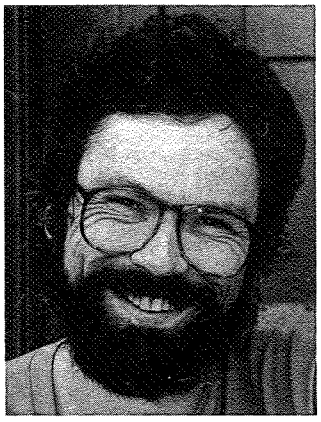

12. Karl H. Brox 1984—